

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
Sayı: 68, Bahar 2021, s.429-462. (DOI: 10.46955/ankuayd.943760)
Makalenin geliş ve kabul tarihleri: 09.09.2020 - 06.04.2021 (Araştırma Makalesi)

MÜTAREKE DÖNEMİNDE MÜSLÜMAN OSMANLI KADINLARININ GAYRİMÜSLİMLER, İRANLILAR VE JAVALILAR İLE EVLİLİKLERİ

Reyhan GÜLŞEN*

ÖZ

Mütareke Dönemiyle ilgili olarak daha önce yapılmış çalışmalarda Müslüman Osmanlı kadınlarının teamüllere aykırı olan evliliklerinin genel itibarıyla incelenmediği görülmektedir. Bu çalışmada esas olarak Mütareke Dönemi'nde değişen toplumsal hayatla birlikte Müslüman Osmanlı kadınlarının Osmanlı tebaası olan/olmayan Gayrimüslimlerle yapmış oldukları/yapmaya çalıştıkları evliliklere karşı devletin tavrı arşiv belgeleri kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda mezhep farklılığı sebebiyle gayri meşru kabul edilen İranlı Müslüman erkeklerle yapılan evlilikler de yine Mütareke Dönemi esas alınmak suretiyle incelenmiştir. Öte yandan Javalı Araplar ile evlenen Müslüman Osmanlı kadınlarının eşleri tarafından cariye ve köle olarak kullanılmaları devletin bu evlilikleri de yasaklamasına neden olduğu için konuya dahil edilmiştir. Ana kaynak olarak Başkanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli bilim dallarındaki telif eserler, makaleler ve süreli yayınlardan da faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Gayrimüslimler, İranlılar, Javalılar, Müslüman Kadınlar, Mütareke Dönemi, Osmanlı Devleti.

---

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, magnificent09@hotmail.com, (ORCID: 0000-0003-1671-2670).

MARRIAGES OF MUSLIM OTTOMAN WOMEN WITH NON-MUSLIMS, IRANIANS AND JAVANS DURING THE ARMISTICE PERIOD

ABSTRACT

In previous studies regarding the Armistice Period, it is seen that the marriages of Muslim Ottoman women, which was against the customs were generally not searched. In this study, especially, with changing social life during the Armistice Period, the state's attitude towards the marriages made/ attempt by Muslim Ottoman Women with non-Muslims who were/ were not Ottoman subjects, tried to be analyzed by using archive documents. At the same time, marriages with Iranian Muslim men, which are considered illegitimate due to the sectarian difference, are also examined on the basis of the Armistice Period. On the other hand, the use of Muslim Ottoman women who married with the Javan Arabs as odalisques and slaves by their spouses are included in the study. Because of mentioned reason, the state prohibited these marriages. Documents in the Ottoman Archives of Presidency were used as the main source. Additionally, studies in various disciplines, articles and periodicals were used.

Key words: *Armistice Period, Iranians, Javans, Marriage, Muslim Women, Non-Muslims, Ottoman State.*

Extended Abstract

The marriage of a Muslim women and a non-Muslim man has always been considered illegitimate in Islamic Societies. The Ottoman State tried to apply this rule from its foundation untill its collapse. However, especially in 19th century, some changes began to occur in social life.

During the period from the Tanzimat Edict to the Armistice Period, there are very few cases of Muslim women marrying non-Muslims in the Ottoman Archives. In addition, as far as we can detect, these marriages are remained only at the attempt level. But the Armistice Period was a major turning point in this sense. For this reason, in our study, we looked into the marriages of Muslim women, which were against the traditions, based on the Armistice Period. In this study, the marriages which we have detected in the Ottoman Archives during the Armistice Period were taken basis. Through these marriage cases, it was tried to explain how the state tried to find a solution to this issue and how the families of the period considered the issue.

The Ottoman State allows a non-Muslim man to marry a Muslim woman only on the condition that the man converts. In this sense we have found out some information that White Russians who convert to Islam and

married Muslim Ottoman women. However we could not find any archival document describing these marriages. This is a serious shortcoming.

On the other hand, it is very interesting that there are Muslim girls in Biga under Greek occupation who was trying to marry with Greek soldiers by converting to Christianity. But unfortunately, we were able to reach only one document on this subject.

During our research we realized that Muslim Ottoman women who achieved/managed to marry with non-Muslims during the Armistice Period, were able to make these marriages in various European countries. It must have been considered as a solution abroad due to the rules that only religious marriage can be held in the Ottoman State and a non-Muslim man and a Muslim woman cannot be married for centuries. In some countries such as Switzerland the existence of a civil marriage must have triggered this situation. In addition, this married couples start to live in Europe after the marriage also be a reason for this situation. However, Ottoman State tried to ignore these marriages of Muslim women wherever these marriages occurred and tried to separate them from their spouses. Whereas, when non-Muslim women married a foreign citizen, the state denied their citizenship. But the state did not attempt to prevent their marriage. Of course, the religion factor is important here.

Another remarkable point in the marriages between Muslim Ottoman Women and non-Muslims during the Armistice Period is that these non-Muslims were non-Ottoman subjects. However, there are Muslim women who attempted to marry with local non-Muslims before the Armistice Period. Considering this situation, although we do not have any archival document belonging to Armistice Period, it is possible that such marriages and marriage attempts happened during the Armistice Period.

We observed that marriage with Iranians, which is another subject of our study was much more common among Muslim Ottoman Women than marriage with non-Muslims. However, the Ottoman State constantly enacted regulations prohibiting Muslim Ottoman Women with Iranian men. It is understood that the state was not successful in these prohibitions. Because following these regulations, have been made regulations on the recruitment and nationality of male children born of Muslim Ottoman Women but whose fathers were Iranian. This situation shows that marriages are could not actually prohibited. Moreover, the high number of regulations prohibiting marriages with Iranians supports this view.

Marriage with Iranian men was banned due to the sect difference. However, Islamic marriage ceremony of these people is performed by the

imams of the Ottoman State. these. At this point it is not clear that why it was permitted and how the imams permitted these marriages. These marriages revealed as a result of Iranian men's attempts to prove their Iranian nationality for any reason. It is interesting that while trying to prove their nationality, they declared by themselves that they were married to Muslim Ottoman women. Because they are supposed to be expelled from the country in case the marriage is revealed.

The Ottoman State opposed Muslim women's marriage with Javan Arabs from Batavya. But not from a religious or legal perspective. The reason for this opposition is that this women were deceived by the Javan Araps and made "concubines" and "captives". However, it is understood that these marriages were not prohibited until this situation is noticed. Because it has been observed that the daughter of the Batavian Consul General Kamil Bey also married a Javan Arab before the Armistice Period.

Giriş

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar resmi olarak uyguladığı/uygulamaya çalıştığı "İslam Hukuku" na göre Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkek ile ve hatta mezhepsel farklılıktan dolayı Şii bir erkekle evlenmesinin yasak olduğu kaidesinin nasıl sarsılmaya başladığı izah edilmeye çalışılacaktır. Bu kaidenin sarsılmasında öncelikle XIX. yüzyılda ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanlarının toplumsal hayata getirdiği değişiklikler başlangıç teşkil etmektedir. Zira adı geçen fermanların ilanı ile ilk defa Gayrimüslimler ile Müslümanlara eşit haklar tanınması gündeme gelmiştir. Akabinde I. ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi bu yönde atılan adımları daha da ilerletmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf devletlerinin işgalleri de toplumsal hayatta Müslümanlarla Gayrimüslimlerin daha fazla iletişim kurmasına sebep olmuştur. Osmanlı Arşivi'nde, Tanzimat'ın ilanından Mütareke Dönemi'ne kadarki süreçte incelediğimiz belgeler içinde Müslüman kadınların Gayrimüslimlerle evlilikleri konusunda karşımıza çıkan vaka sayısı çok azdır. İlaveten tespit edebildiğimiz kadarıyla bunlar yalnızca teşebbüs düzeyinde kalmıştır. Ancak Mütareke Dönemi bu mevzuda büyük bir kırılma noktası olmuştur. Bu sebeple çalışmamızda Mütareke Dönemi'ni esas alarak Müslüman kadınların teamüllere aykırı olan evliliklerini inceledik. Bu incelemede Mütareke Dönemi boyunca Osmanlı Arşivi'nde tespit edilebilen evlilik vakaları üzerinden devletin bu fiili duruma nasıl bir çözüm bulmaya çalıştığı ve o dönemin ailelerinin bu meseleye nasıl baktıkları anlatılmaya çalışıldı.

Araştırma sırasında fark edildi ki, Mütareke Dönemi'nde Gayrimüslimler ile evlenmeyi başaran Müslüman Osmanlı kadınları bu

evlilikleri çeşitli Avrupa ülkelerinde gerçekleştirebilmişlerdir. Bu sebeple belki de ulaşılamayan bazı belgeler mevcuttur. İhtimal ki hem Osmanlı arşivinde hem de yabancı devlet arşivlerinde konuyla ilgili başka belgeler bulunabilir. Bu çalışmada yalnızca Osmanlı Arşivi incelenebildi. Fakat Osmanlı arşivindeki belgelerin tasnifindeki düzensizlikler ve bazı belgelerin tamamen Fransızca olması gibi sebeplerden dolayı bulanamayan belgelerin olması pek muhtemeldir. Dolayısıyla bu konu hakkında yabancı kaynakların da incelenmesi halinde daha kapsamlı bir çalışmanın ortaya çıkması mümkündür.

Müslüman Osmanlı kadınlarının Gayrimüslimlerle evlilikleriyle alakalı olarak çalışma kapsamında karşılaşılan belgeler arasında işgal döneminde Yunan askerleri ile evlenmeye çalışan Müslüman kadınların olması çok şaşırtıcıdır. Fakat ne yazık ki bu konuda tek bir belgeye ulaşabildik.

Çalışmamızın diğer bir konusu olan İranlılar ile evliliğin ise Müslüman Osmanlı kadınlarında Gayrimüslimlerle evliliğe göre çok daha yaygın olduğunu gözlemledik. Ancak Osmanlı devleti aralıklarla da olsa sürekli olarak Müslüman Osmanlı kadınlarının İranlı erkeklerle evliliklerini yasaklayan nizamnameler çıkarmıştır. Devletin bu yasaklamalarının başarılı olamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu nizamnamelerle yakın tarihlerde çıkan Müslüman Osmanlı kadınlarından doğan fakat babaları İranlı olan erkek çocuklarının askere alınmaları ve tabiiyetleri konularıyla ilgili nizamnameler, bu evliliklerin fiili olarak yasaklanmadığını göstermektedir. Ayrıca İranlılar ile evliliği yasaklayan nizamnamelerin sayısının fazla olması da bu kanaati desteklemektedir. İncelediğimiz dönemi dikkate alarak biraz öncesinden belge taradığımızda 1800'lü yıllardan 1920'lere kadar İranlılar ile Müslüman Osmanlı kadınlarının evlenmesinin yasaklandığını fakat aynı zamanda bu gayri-resmi evliliklerden doğan çocukların bir şekilde Osmanlı tabiiyetine kabul edilmeye ve hatta askerlik ile mükellef tutulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bahsettiğimiz nizamnameler hakkında daha önce yapılmış çalışmalar üzerinden bilgi vermeye çalıştık.

Araştırmalarımız esnasında Mütareke Dönemi'ne ait olarak Batavya Cumhuriyeti'ne bağlı olan ve belgelerde "Cavalı Arablar" diye tanımlanan belge özetinde ise "Javlalılar" olarak yazılmış olan Javalı Araplar ile Müslüman Osmanlı kadınlarının evliliklerini yasaklayan nizamname çıkarıldığını fark ettik. Bu yasağın çıkma sebebi "İslam Hukuku"na dayalı gerekçelere bağlı olmayıp Javalı Arapların Müslüman Osmanlı kadınlarını evlilik adı altında kandırıp "cariye" ve "esir" olarak kullanmalarıdır. Ancak Mütareke Dönemi'nde meydana gelen ve Müslüman kadınlara yönelik bir evlilik yasağı olması sebebiyle çalışmaya dâhil edildi.

Çalışmamızda Müslüman Osmanlı kadınlarının teamüllere/yasalara aykırı evliliklerini anlatırken daha açıklayıcı olması için aynı dönemdeki (Mütareke Dönemi) Gayrimüslim Osmanlı kadınlarının ve Müslüman Osmanlı erkeklerinin de kendi din ve mezhepleri dışından olan kişilerle yaptıkları evliliklerden ve devletin bu evliliklere nasıl baktığından da kısaca bahsettik.

Evlilik olaylarının geçtiği belgeler dışında ayrıca 25 Ekim 1917 tarihli, İttihat ve Terakki'nin çıkardığı, bir buçuk yıl yürürlükte kalan Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ni de kaynak olarak kullandık. Bu kararname, sadrazam vekili ve şeyhülislam olan Mustafa Sabri Efendi tarafından 19 Haziran 1919'da feshedilmiştir. Ancak gerek kararnamenin geçerli olduğu süre boyunca gerekse de feshedilmesinden sonra devletin Gayrimüslimlerle ve İranlılarla evlilik konusunda, Müslüman kadınlara yönelik tavrının değişmediği göze çarpmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı Osmanlı Devleti'yle ilgili çalışmalarda bugüne kadar eksik kalmış bir konu olan Müslüman Osmanlı kadınlarının dini kaidelere/teamüllere aykırı evlilikleri hakkında Osmanlı Arşivi belgeleri üzerinden elde edilen bilgilerin –Mütareke Dönemi esas alınarak- okuyucuya sunulmasıdır. Bir diğer amacı da Tanzimat Fermanı'ndan I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, kadınların sosyal hayata daha çok katıldığı ya da katılmak zorunda kaldığı kabaca 80 yıllık bir sürecin devamı olarak Mütareke Dönemi'nde ve sonrasında Cumhuriyet Dönemi'nde Medeni hukuka doğru giden yolda fiili olarak ne tür olayların yaşandığına dair ışık tutmasıdır. Kullanılan kaynakların çoğunluğu birinci el arşiv kaynaklarıdır. Belgeler kullanılırken özellikle evlilik vakalarından bahseden belgelere yoğunlaşıldı. Literatür incelemesi yapıldığında çalışmanın ana konularından olan Müslüman kadınlarla Gayrimüslimlerin evlilikleri üzerine bilhassa tarih alanında yapılmış müstakil bir çalışma tespit edilemedi. Bu sebeple diğer bilim dallarından bu konuya değinen çalışmalara kaynak olarak yer verildi. Ayrıca hatıra türünde iki eserden yararlandı. Öte yandan Müslüman kadınların İranlılarla evlilikleri konusunda ise tarih alanında yazılmış olan iki makale ve bir yüksek lisans tezinden faydalandı. Gerek Gayrimüslimlerle gerekse İranlılarla evlilik hakkında gazeteler üzerinden bulunan bilgiler de dâhil edildi. Çalışmanın bir diğer konusu olan Müslüman kadınların Javalı Araplar ile evliliklerinin yasaklanmasına dair ise yalnızca arşiv belgeleri kullanıldı. Zira herhangi bir telif eserde bilgi bulunamadı.

Çalışmanın bölümleri oluşturulurken Müslüman Osmanlı kadınlarının teamüllere/kaidelere aykırı evlilikleri Gayrimüslimlerle, İranlılarla ve Javalı Araplarla olmak üzere temelde üç farklı gruba ayrıldı. Gayrimüslimlerle evlilik hakkındaki belgelere Tanzimat Devri itibarıyla rastlanmaya

başlandığı için XIX. yüzyıldan Mütareke Dönemi'ne kadar olan evlilik vakaları ayrı bir alt başlıkta anlatıldı. Benzer şekilde İranlılarla evlilik olaylarına da en geç II. Mahmut Devri itibariyle rastlanmaya başlandığı için Mütareke Dönemi'ne kadarki bu tür evliliklere de ayrı bir alt başlık açıldı. Sonrasında ise her iki konuyla ilgili olarak Mütareke Dönemi'ne ait vakaları incelemek için yeni alt başlıklar oluşturuldu. Javalı Araplarla evlilik ise Mütareke Dönemi'ne özgü olarak yasaklanmış olduğu için bu konu hakkında yalnızca Mütareke Dönemi esaslı bir inceleme yapıldı.

1. XIX. Yüzyılda Müslüman Kadınların Gayrimüslimlerle Evlilik Teşebbüsleri ve Aile Hukuku

İslam toplumlarında daima Müslüman bir kadın ile Gayrimüslim bir erkeğin evlenmesi gayrimeşru görülmüştür. Öncelikle hemen belirtelim ki Bakara Suresi'nin iki yüz yirmi birinci ayetinde hem Müslüman bir erkeğin müşrik bir kadınla evlenmesi hem de Müslüman bir kadının müşrik bir erkekle evlenmesi yasaklanmıştır.¹ Ehli Kitap ile evlilik konusunda ise Kuran'da Maide Suresi'nin beşinci ayetinde bilgi bulunmaktadır.² Buna göre Kitap Ehli'nin kadınlarıyla evlenmek serbesttir. Kitap Ehli'nin erkekleri ile ilgili ise izin ya da yasak yazmamaktadır. Fakat "İslam Hukuku" daima Kitap Ehli'nden erkekler ile evlenmeyi şeriata aykırı görmüştür. Ayrıca Mümteherine Suresi'nin onuncu ayeti de bu kaideye delil olarak kabul edilmiştir.³ Osmanlı Devleti de kuruluşundan yıkılışına kadar bu kuralı uygulamaya çalışmıştır. Fakat özellikle XIX. yüzyıl itibariyle toplumsal hayatta bazı değişiklikler yaşanmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti 1839 ve 1856 yıllarında yayımladığı Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla, Müslüman tebaa ile Gayrimüslim tebaanın eşit haklara sahip "Osmanlı" vatandaşı olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Devlet yöneticileri "eşit vatandaşlık" ilkesi ile Müslümanlarla Gayrimüslimlerin sosyal hayatta uyum içerisinde yaşayabileceklerini ve böylece ülkeye huzur ve düzenin geleceğini düşünmüşlerdir. "Islahat Fermanı" ile "her din ve mezhebin ayini serbest" kabul edilmiş ve bu sebeple hiç kimsenin dinini, mezhebini değiştirmeye zorlanamayacağı hükmü getirilmiştir. Bu hükmün son kısmı aslında Müslümanların din değiştirmelerinin önündeki engellerin kaldırılması içindir. Yine bu fermanla din farklılığına bakılmaksızın tüm

¹ BAKARA, 2/221.

² MAİDE, 5/5.

³ Ali Aslan Topçuoğlu, "Modern Hukuk Ve İslam'da Vatandaşlık Kavramının Hukukî Temeli", Ankara: **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.16, 2012, s.210.; MÜMTEHİNE, 60/10. Hicret eden Mümin kadınların geride kalan Kâfir eşlerine haram oldukları belirtilmektedir. Ayrıca mümin erkeklere yönelik de Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın denmektedir.

tebaanın devlet memuru olabileceği, her dine mensup erkeklerin askerlik hizmetine alınmaları ve bu görevi yapmak istemeyenlerden vergi alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki davalara bakabilme yetkisine sahip karma mahkemeler (Nizamiye Mahkemeleri) kurulacak ve buralarda Gayrimüslimlerin şahitlikleri kabul edilecektir⁴. Ancak her ne kadar yukarıda bahsettiğimiz şekilde Gayrimüslim erkeklere Müslümanlar gibi devlet memuru ve asker olma hakları verilse de Müslüman kadınlarla evlenme hakkı verilmemiştir. Fakat arşiv kaynaklarında tespit ettiğimiz birkaç hadise toplumda yaşanmaya başlayan önemli bir değişikliği göstermektedir. Örneğin 1888 yılında İstanbul Hasköy’de Zehra isimindeki Müslüman bir kadın evli olmasına rağmen, Yuda isminde bir Yahudi’ye ilgi duymuş ve bu durumu fark eden eşi tarafından boşanmıştır. Ayrıca Zehra’nın “Yuda ile ‘akd-i izdivaç için Musevi mezhebini kabul edeceği istihbâr olunarak derdest edildiği ve burada (Hasköy’de) bakâsının (kalmasının) ca’iz (uygun) olmadığı” ve taşrada Hristiyan olmayan bir yere sürgün edilmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir.⁵ Konuyla ilgili olarak Zabtiye Nezareti’ne yazılan bir tezkirede Zehra’nın “tahte’l-hıfz (koruma altında) Kastamonu” ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁶ Zabtiye Nazırı imzasının bulunduğu belgede de Zehra’nın din değiştirmek istemesinin sebebinin yalnızca Yuda’ya duyduğu “aşk ve ‘alakadan” olduğunun “İstanbul Polisi Meclisinden ifade” kılındığı belirtilmektedir.⁷

1892 yılında ise Ermeni milletinden Mallıoğlu Kırkor isminde biri, kocası askere giden evli bir Müslüman kadını kandırarak “ayin-i İsevi üzere” nikâhlanmış ve onu saklamıştır.⁸ Sadrazam Cevat tarafından konuyla ilgili olarak Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen tezkirede olayın oluş şekli izah edilerek kişiler hakkında ne yapılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Buna göre Adana vilayetinden Havva isimli Müslüman kadının Mustafa adlı eşi 1301 (1885) senesinde askere gitmiştir. Bu esnada Ermeni bir kadın tarafından kandırılan Havva, birkaç gün müddetince bir Ermeni evinde kalmıştır. Akabinde Haçin civarındaki manastıra götürülüp “orada cebren” Hristiyanlaştırılarak, Mallıoğlu Kırkor ile nikâhlandırılmış ve kendisine

⁴ Ufuk Gülsoy, “Islahat Fermanı”, *DİA*, C.19, İstanbul, 1999, s.187.

⁵ Sadaret makamına gönderilen 15 Mayıs 1304 (1888) tarihli yazı. **BOA, DH.MKT. Dosya no:1509 Gömlek no:108 lef.1.**

⁶ Zabtiye Nezaretine gönderilen 29 Mayıs 1304 (1888) tarihli yazı. **BOA, DH.MKT Dosya no:1511 Gömlek no:109 lef.1**

⁷ Zabtiye Nazırı tarafından kime gönderildiği belli olmayan 7 Mayıs 1304 (1888) tarihli tezkire. **BOA, DH.MKT. Dosya no:1511 Gömlek no:109 lef.1.**

⁸ Dahiliye Nezareti Mektubi Kaleminden Adliye ve Mezahib Nezaretlerine gönderilen 25 Mayıs 1308 (1892) tarihli yazı. **BOA, DH.MKT. Dosya no:1962 Gömlek no:7 lef.1.**

Meryem ismi verilmiştir. Havva ve onu saklayan Kirkor bulunup tevkif edilmişlerdir. Sadaret makamına göre meseleyi mahkemeye sevk ederek “dağdağaya düşürmek” yerine eğer Havva, Müslüman eşi tarafından kabul edilirse ona teslim edilmelidir. Aksi takdirde Hıristiyan olmayan bir yere gönderilip bir Müslümanla evleninceye kadar hükümet tarafından nafakası karşılanmalıdır. Mallıoğlu Kirkor’un ise “muvakkaten” bulunduğu yerden “uzakça” bir yere “tebidi” (sürgünü) uygundur.⁹

1901 yılında Dâhiliye Nezareti’nden Ankara vilayetine¹⁰ gönderilen mahremene kayıtlı bir belgeye göre de aslen Yunanlı olup kendisini “hile ve desise ile” Osmanlı tebaası olarak nüfusa kaydettiren “Papa Kleyos” isimli bir şahıs “Maden” kazasında ikamet eden “İstavri Derviş” ve arkadaşlarıyla birleşerek Hıristiyan köylerinde Yunanistan hesabına para toplamaktadırlar ve Müslümanları Hıristiyanlaştırmaktadırlar. Ayrıca Müslüman kızların Hıristiyanlarla nikâhlarını kıymaktadırlar. Kazanın eşrafından bir kimse Sadaret makamına bu durumu anlatan bir varaka göndermiştir. Konuyla ilgili olarak “hafî (gizli)” bir şekilde tahkikat yapılacaktır.¹¹

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet Dönemi’nde de Müslim ve Gayrimüslim tebaaların toplumda aynı haklara malik olarak yaşamaları politikasına devam etmiştir. Lakin önceden olduğu gibi bu dönemde de Gayrimüslim erkeklerin Müslüman kadınlarla evlenmeleri yasaktır. Fakat arşivde ulaştığımız ve bazı kaynaklarda da “Beşiktaş Hadisesi” olarak geçen olay bu yasağı fiili olarak yok saymaya çalışanların olabileceğini göstermektedir. Teodori ismindeki bir Rum bahçıvan ile Bedriye adındaki Müslüman kadının nikâh kıymak istemeleri üzerine halk bu durumu şeriata aykırı görerek karakolu basmış ve Teodori’yi linç etmiş, Bedriye’yi ise ağır yaralamıştır.¹² Konuyla ilgili olarak arşivde bulduğumuz Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen belgede Bedriye’nin olaydan sonra kadın hapisanesinde tutuklu olarak kaldığı ve İstanbul savcısının serbest bırakılmasını istediği ancak yeni bir olaya sebep olabileceği endişesiyle

⁹ Sadaret Makamından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 15 Temmuz 1308 (1892) tarihli tezkire. **BOA, DH.MKT. Dosya no:1890 Gömlek no:114 lef.1.**

¹⁰ Her ne kadar okunabildiği kadarıyla “Ankara Vilayet-i Celilesine” ibaresi yazsa da bunun hemen altında üzeri kırmızıyla çizilmiş olarak “Diyarbakır Vilayet-i Celilesine” ibaresi vardır. Öte yandan bu belgenin daha evvel kullanıldığı çalışmada yazının Ankara Valiliğine gönderildiği belirtilmiştir. Bkz. Nevin Ünal Özkorkut, “2014 Tarihli Meryem Yahya İbrahim İshak Davası’ndan Hareketle İslam Hukukunda Bir Evlenme Engeli Olarak ‘Din Farkı’ ve Osmanlı Uygulamasına Yansımaları”, **OTAM**, S.37, Bahar 2015, s.303.

¹¹ Dahiliye Nezareti Mektubi Kaleminden Ankara vilayetine gönderilen 23 Temmuz 1317 (1901) tarihli yazı. **BOA, DH.MKT. Dosya no:2519 Gömlek no:58 lef.1.**

¹² Hasan Taner Kerimoğlu, **İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914**, İstanbul, İSİS yay, 2009, s.57.

tevkif halinin devam ettiği görülmektedir. Ayrıca bir Darülacezeye de yerleştirilmesinin “malûme-i sabıkasına nazaran” uygun olmadığı ve ne yapılması gerektiği konusunda henüz bir karara varılmadığı anlaşılmaktadır.¹³

1913-1914 yıllarında Paris’e üniversite eğitimi için giden Zekeriya Sertel anılarında konumuzla ilgisi olabilecek bir olaydan bahsetmiştir. Buna göre Sertel bir gün Paris’te üstleri başları kirli, iki Türk kız çocuğu ile karşılaşmıştır. Çocukların annesine ulaşmıştır. Anne İstanbullu bir Türk’tür. Ayrıca Abdülhamit Dönemi’ndeki Sadrazam Kamil Paşa’nın kızıdır. Evli ve iki çocuk annesiyken evinin aşçısı olan bir Ermeni gencini sevmiştir. Ardından “*bu gizli aşk onu maceralara sürüklemiş*” ve kendisinin, ailesinin mücevherlerini ve iki çocuğunu da yanına alarak sevdiği Ermeni genciyle Avrupa’ya kaçmıştır. Birkaç yıl ellerindeki parayla rahat bir hayat sürmüşlerdir. Ancak paraları azalınca Ermeni sevdiği ortadan kaybolmuştur. Kadın Avrupa’da iki çocuğuyla “parasız ve kimsesiz” kalmıştır. Bir meyhanede garsonluk yapmaya başlamıştır. Sertel bu kadının hikâyesini *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yazmıştır. Bundan bir hafta sonra eski eşi çocuklarını almak üzere Paris’e gelmekte olduğunu bildiren bir telgraf yollamıştır. Paris’e gelince Sertel’e telefon etmiştir. Sertel de onu eşi ve çocuklarına götürmüştür. Eşiyle barışmışlar ve İstanbul’a dönmüşlerdir.¹⁴ Bu konuda bir arşiv belgesine ulaşamadık. Ancak bu olayı da bir nevi Gayrimüslimle evlilik teşebbüsü açısından değerlendirebiliriz. İlaveten Sadrazam Kamil Paşa’nın kızı olması da ayrı bir önem taşımaktadır.

Bundan sonraki süreçte (Mütareke Dönemi’nde) yaşanan tespit edebildiğimiz başarıya ulaşan tüm evlilik teşebbüslerini çalışmanın ana konusu olarak anlatacağız. Hatırlatalım ki Osmanlı Devleti “aile hukuku” alanında kuruluşundan yıkılışına kadar “Klasik İslam Hukuku” prensiplerine bağlı kalmaya çalışmıştır. Fakat özellikle XIX. yüzyılda Batı dünyasındaki “sanayileşme” ve “modernleşme” ile birlikte değişen toplumsal hayata adapte olabilmek için artık yetersiz kalan aile hukuku kurallarında değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bu noktada “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye” doğrudan aile ve miras hukuku ile ilgili bölümleri olmasa da önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. “Mecelle” 16 kitaptan ve 1851 maddeden oluşmakta olup 1868-1876 yılları arasında 9 senede hazırlanmıştır. Esas konularını borçlar ve yargılama hukuku teşkil etmekte olup nizamiye mahkemelerinin işleyişini kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Oysaki “aile ve

¹³ Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 28 Haziran 1325 (1909) tarihli yazı. **BOA, ZB. Dosya no:334 Gömlek no:109 lef.1.**

¹⁴ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.52-53.

miras hukuku” davalarına Şeri’iyye mahkemeleri bakmaktadır.¹⁵ Ancak Mecelle’deki aile ve miras hukukunu kapsayan hükümler 1917 yılında hazırlanan Hukuk-ı Aile Kararnamesine temel oluşturmuştur.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi, İttihat ve Terakki hükümeti tarafından 25 Ekim 1917 tarihinde çıkarılmıştır. Nizamname metninde Adliye Nazırı Halil Bey, Sadrazam Talat Paşa ve Sultan Reşat’ın isimleri bulunmaktadır. 158 maddeden oluşmaktadır. Bu kararname ile Müslim ve Gayrimüslim cemaatlerin evlilik hukuku tek bir nizamnameye bağlı kılınmış ve bu alandaki davaları da tek bir mahkemeye (Şeri’iyye Mahkemelerine) bağlanmıştır.¹⁶ Bu kararnamenin 58. maddesine göre “Gayrimüslimin bir Müslimeyi (Müslüman kadını) tezevvücu (nikâhlaması) batıldır.”¹⁷

19 Haziran 1919 tarihinde dönemin Şeyhülislam ve Sadrazam vekili olan Mustafa Sabri Efendi’nin imzası ile çıkan muvakkat bir kanun ile Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nin işleyişine son verilmiştir.¹⁸ Böylece 1917 öncesinde olduğu gibi 1876 tarihli “Mecelle” ve daha öncesindeki hükümler geçerli olmaya devam etmiştir. Fakat bu değişikliğin bizim incelediğimiz konu açısından fazla bir önemi yoktur. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz gibi 1917 kararnamesi öncesinde ve sonrasında da Gayrimüslim bir erkek ile Müslüman bir kadının evlenmesi yasaktır. 1917 Kararnamesinin önemi kadınların evlilik ve boşanmalarda sahip oldukları hakları arttırmış olmasıdır.

1.1. XIX. Yüzyılda Müslüman Osmanlı Kadınlarının İranlılarla Evlilik Yasağına Dair Düzenlemeler

İranlılar ile evlilik mevzusuna baktığımızda daha önce yapılmış çalışmalarda tespit edildiği üzere resmi olarak ilk kez II. Mahmut döneminden itibaren gerek Müslüman Osmanlı kadınlarının ve gerekse de Müslüman Osmanlı erkeklerinin İranlılarla evlenmeleri yasaklanmıştır.¹⁹ II. Mahmut zamanında 6 Ocak 1822’de çıkarılan bu ilk fermana göre İstanbul ve civarında kimi İslam ehli, “İranlu ve meçhul-ün-nesep” kimselerle

¹⁵ Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, **DİA**, C.28, Ankara, 2003, s.231-233.

¹⁶ Mehmet Akif Aydın, “Hukûk-ı Âile Kararnamesi”, **DİA**, C.18, İstanbul, 1998, s.317-318.

¹⁷ 31 Teşrin-i evvel 1333 (1917) tarihinde Takvim-i Vekayi’de yayımlanan Hukûk-ı Aile Kararnamesi, **BOA, YB021. Dosya no:52 Gömlek no:7**. s.17.

¹⁸ Mehmet Akif Aydın, “Hukûk-ı Âile Kararnamesi”, s.317-318.

¹⁹ İbrahim Serbestioğlu, “Öteki Perspektifiyle Osmanlı Kadınının İranlılarla Evlenme Yasağı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.20, C.5, Kış 2012, s.215.; Sadık Sarısan, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İranlılarla Evlenme Meselesinden Kaynaklanan Problemler”, **Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimler ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri**, Ankara 2016, s.207.

evlenmektedirler. Bu evliliklerle cahil kişiler Şii ve Rafizî mezhebine meyletmektedirler. Bu sebeple bundan sonra İranlılarla evlenmek yasaklanmıştır. İlaveten böyle izdivaç edenler, buna neden olanlar ve nikâhı kıyan mahalle imamları cezalandırılacaktır. Ayrıca “böyle meçhul-un-nesep eşhasa kız verüp alanlar” ibaresiyle izdivaç yasağının “iki yönlü olduğu” yani Osmanlı kadınları ve erkekleri için geçerli olduğu da belirtilmiştir²⁰. Yazdığı tezde bu konuya değinen Vedat Yurt, Osmanlı Devleti’nin bu fermânı çıkardığı esnada İran’la savaş halinde bulunduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre 1874 yılındaki nizamnameye kadar geçen 52 yıllık sürede bu fermâna “doğrudan” gönderme yapılmaması ve “çok az sayıda” belgede bahsedilen İranlılarla izdivaç yasağının “câri bir uygulama olmadığı” anlaşılmaktadır.²¹

7 Ekim 1874 tarihli nizamnameyle İranlılarla evlilik yasağı ikinci kez düzenlenmiştir. Nizamnamenin ilk maddesine göre Osmanlı tebaası ile İran tebaasının evlilikleri “kemâ fi’s-sabık” (eskiden olduğu gibi) kesinlikle yasaktır. Üçüncü maddesine göre de Osmanlı tebaası bir kadın yasağa rağmen İran tebaasından bir kişiyle evlenmişse kadın ve evlatları Osmanlı vatandaşı olarak kabul edileceklerdir. Ayrıca çocuklar askerlik ve diğer vatandaşlık vazifelerinden mesul olacaklardır. Bu nizamnamedeki maddelerde Osmanlı kadınları için din ve mezhep tanımlaması yapılmadığından İranlılarla evlilik yasağının yalnızca Müslüman kadınları kapsamadığı Gayrimüslim kadınları da kapsadığı yorumu yapılmaktadır.²² İlaveten bu nizamname 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.²³

1874 yılında çıkarılan bu nizamnameden sonra yasağa rağmen İranlılarla evlenenlere ait Osmanlı Arşivi’ndeki belgeleri inceleyen Vedat Yurt’un tespit ettiği evlilik vakalarına baktığımızda evlenenlerin ekseriyetinin Osmanlı tebaası Müslüman kadınlar olduğu görülmektedir. Ayrıca Gayrimüslim Osmanlı tebaasından da İranlılarla evlenenler

²⁰ Serbestioğlu, **a.g.e.**, s.215.

²¹ Vedat Yurt, **Osmanlı Devleti’nde 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Evliliğe Tahdit Tedbirleri: İranlılarla Evlilik Yasağı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s.16-21.

²² Sarısaman, **a.g.e.**, s.208. Ancak Yurt’a göre yasağın Gayrimüslim Osmanlı tebaayı kapsayıp kapsamadığı meselesi 1892 yılında konunun Şura-yı Devlet’e sorulmasıyla ortaya çıkmıştır. Akabinde Şura-yı Devlet 1894’de yasağın Gayrimüslim tebaayı kapsamadığını söylemiştir. Fakat sonraki süreçte 1911 yılı Aralık ayında İranlılarla evlilik Gayrimüslim tebaaya da yasaklanmıştır. Bu yasak 1917’lere kadar devam etmiştir. Bkz. Yurt, **a.g.e.**, s.57-61.

²³ Yurt, **a.g.e.**, s.36.

olmuştur.²⁴ Başlangıçta devlet nizamnameye aykırı olarak kıyılan bu nikâhlara karşı hangi cezaî yaptırımları uygulayacağını kararlaştıramamıştır. Ancak daha sonra 18 Mart 1888 tarihinde çıkarılan İrade-i Seniyye ile cezaların neler olacağı karara bağlanmıştır. Buna göre Osmanlı kadınlarıyla evlenen İranlılar hemen Osmanlı Devleti'nden tard edileceklerdir. Nikâhı kıyanlar ise hangi devlet tebaasından olduklarına bakılmaksızın nefy (sürgün) cezasına çarptırılacaklardır.²⁵

Dikkat edilirse gerek bu cezalandırma hükümlerine gerek nizamnameye ve gerekse de evlilik vakalarına bakıldığında İranlılarla evlilik yasağının pratikte Osmanlı kadınlarına ve özellikle de Müslüman kadınlara özgü olduğu netlik kazanmaktadır. Dahası arşivdeki gayrimeşru kabul edilen evlilikler içerisinde Osmanlı tebaası Müslüman erkeklerin İranlı kadınlarla yapmış olduğu herhangi bir evliliğin mevcut olmaması da bu durumu ortaya çıkarmaktadır. İlaveten Müslüman Osmanlı kadınıyla nikâh kıymış bir İranlı hakkında meşihat makamından belirtilen görüşte “Sünni olmayan kişilerin Sünni kadınlarla evliliklerinin dinen uygun olmadığı”²⁶ ifadesi de kanaatimizce bu durumun sebebini açıklamaktadır.

Bütün yasaklamalara rağmen İranlılarla evlenen Müslüman Osmanlı kadınlarının mevcut olduğu göz önüne alınarak bu evliliklerden doğan çocukların Osmanlı tebaası sayılması ve askerlik yapmaları için kanunlar çıkarılmıştır. 25 Ekim 1886 tarihli Askere Alma kanununa göre de Osmanlılarla evlenmiş İranlılardan doğan çocuklar askerlik hizmeti yapmak zorundadır. 1888 yılındaki İrade-i Seniyye'de ise Osmanlı kadınlarının İranlılarla evliliklerinden olup 1886 yılındaki kanundan önce doğan erkek çocukları askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır.²⁷ I. Dünya Savaşının başlamasından hemen önce 12 Mayıs 1914 tarihinde çıkarılan muvakkat kanunda ise Osmanlı kadınlarının İranlılarla evliliklerinden olan çocukların askerlik hizmetiyle mükellef oldukları bildirilmiştir. İlaveten bu yeni kanuna aykırı olan tüm nizamnameler, emirler geçersiz sayılmıştır. Dolayısıyla 1888 tarihli İrade-i Seniyye'deki askerlikle ilgili hüküm bu kanunla iptal olmuştur.²⁸

Osmanlı Devleti'nin kendi tebaasından olan Müslüman kadınların İranlılarla evliliklerini yasaklayan nizamnamelerine karşı İran Devleti

²⁴ Bu evlilik vakaları ve bunlar karşısında devlet yetkililerinin tavrı hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bkz. Yurt, **a.g.e.**, s.64-70.

²⁵ Yurt, **a.g.e.**, s.64-66.

²⁶ Yurt, **a.g.e.**, s.64-65.

²⁷ Sarısaman, **a.g.e.**, s.208.

²⁸ Sarısaman, **a.g.e.**, s.209

büyükelçileri aracılığıyla daima itirazlarda bulunmuştur.²⁹ Ancak İran'ın itirazları hiçbir zaman kabul görmemiştir. Bu itirazlar içerisinde 1914 yılına ait olanı konumuz açısından önemli niteliktedir.

I. Dünya Savaşı öncesinde Müslüman Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlilik yasağı İran'ın İstanbul Büyükelçisi aracılığıyla yeniden gündeme gelmiştir. Büyükelçi, 1 Nisan 1914'te Osmanlı Devleti'nin bu evliliklere müsaade etmesini istemiştir. Bu istek, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına cihat ilan ederek katılmasının ardından dikkate alınmıştır. Hatta fetvahaneye 9 Mayıs 1915'te Şiiler ile Sünnilerin evlenmelerinin caiz olduğuna dair bir karar vermiş ve bunu Hariciye Nezaretine bildirmiştir. Ancak Sefaretin izin talebinin henüz yanıtı bırakılmasının uygun düşeceği de söylenmiştir.

İlerleyen süreçte “Nisvan-ı Osmaniyyenin Tebaa-i İraniye ile İzdivaçlarına Dair Kanun-u Muvakkat Layihası” hazırlanmıştır. İlk maddeye göre Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlenme yasağı kaldırılmıştır. Diğer maddelere göre de Osmanlı kadınları vatandaşlıklarını koruyacaklardır. Çocukları da Osmanlı vatandaşı sayılacaktır. Böylece askerlik hizmeti başta olmak üzere vatandaşlık hizmetlerinden sorumlu olacaklardır. Bu kanun tasarısına aykırı olan 1874 ve 1875 tarihli nizamnameler lağvedilmiştir. Kanunun uygulanmasından Şeyhülislamlık makamı ile Adliye, Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleri sorumludur. Fakat hazırlanan bu kanun tasarısı ilgili makamlardan “olumlu” karşılık bulmamıştır. Zira İranlılar, Türkiye’de sayıca “yüz binlere ulaşan” kalabalık bir nüfusa sahip oldukları için Osmanlı kadınlarıyla evlendikleri takdirde doğacak çocukların “ecnebi sıfatını” taşıma “tehlikesi” mevcuttur. Bu sebeple yasağın devamı gerekli görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Bakanlar Kurulu da 1917’de oy çokluğu ile yasağın devamına hükmetmiştir.³⁰

Özetle ifade edersek Osmanlı Devleti'nin –bilhassa- Müslüman kadınlar için II. Mahmut döneminden itibaren resmi olarak uyguladığı İranlılarla evlenme yasağı tıpkı Gayrimüslimlerle evlilik konusunda olduğu gibi devletin yıkılışına kadar her daim devam etmiştir. Fakat nikâhlar önlenemediği için doğan çocukların askerlik ve tabiiyetleri mevzularında sürekli olarak nizamnameler çıkarılmıştır. Müslüman kadınların Gayrimüslimler ve İranlılar ile evlenme yasakları ancak 1926 yılında kabul edilen Medeni kanunun akabinde alınan diğer kararlarla son bulmuştur. Bu noktada Araplarla ya da Mısırlı Araplarla evliliğin ne ölçüde meşru kabul

²⁹ İran'ın itirazları hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bkz. Serbestioğlu, **a.g.e.**, s.216-217.; Sarısamani, **a.g.e.**, s.209-213.; Yurt, **a.g.e.**, s.70-76.

³⁰ Sarısamani, **a.g.e.**, 209-211.

edildiği sorgulanabilir. Ancak bu çalışma kapsamında incelenen belgelerde bu tür evlilikler üzerine değerlendirme yapılabilecek nitelikte bilgilere ulaşılmadı. İlâveten Müslüman Osmanlı kadınlarının Araplar ile evliliklerini yasaklayan herhangi bir belge tespit edilemedi. Bu durumun sebebi Arapların temelde Sünnî mezheplere mensup olmalarıdır.

2. Mütareke Döneminde Müslüman Kadınların Gayrimüslimlerle Evlilikleri

I. Dünya savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Hristiyan bir devlet olan Almanya ile ittifak yapması ve Alman ordusu mensuplarının Türkiye'ye gelmeleri Osmanlı toplumu ile Almanların yakın ilişkilerde bulunmalarını sağlamıştır. Savaşın akabindeki Mütareke Dönemi'nde İtilaf devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin pek çok önemli şehrinin işgal altına alınmasıyla toplumsal hayatta Müslümanlar ile yerli ve yabancı Gayrimüslimler arasında isteyerek veya istemeyerek de olsa daha fazla iletişim kurulmuştur. Ayrıca bu dönemlerde Osmanlı vatandaşı Müslüman kadın ve erkeklerden yurt dışına gidip gelenler olmuştur. Yabancılarla kurulan yoğun temaslar sonucunda Müslüman kadınların Gayrimüslimler ile Osmanlı topraklarında olmasa bile ve hatta Osmanlı makamları tarafından geçersiz kabul edilse de yurt dışında evlilikler yaptıklarını görmekteyiz.

Bu evliliklerden Osmanlı bürokrasisini tahminimizce en çok meşgul etmiş olanı Sabık Tophane Müşiri Zeki Paşa'nın kızı Saadet Hanım'ın İsviçreli bir doktor olan Ernest Höberli ile izdivacıdır. Bu evliliğin ne surette gerçekleştiği Bern Sefiri Cevad Bey'in 1922 yılında sadrazam Tevfik Paşa'ya yazdığı tahriratında anlatılmıştır. Buna göre İsviçre Adliye ve Polis Nezareti tarafından Osmanlı'nın Cenevre Baş-şehbenderliğine Osmanlı vatandaşları hakkında gönderilen doğum, vefat ve izdivaç bildirimleri (ilm-u haberler) ile beraber Saadet Hanım'ın İsviçreli doktor ile evlenebilmesini sağlayan bir izinname bulunmuştur. Cenevre Baş-şehbenderi de evlilik mahalli Bern yakınında bir köy olduğu için Bern nüfus memurluğuna nikâhın hangi belgeye dayanarak kıyıldığını sormuştur. Akabinde nüfus memurluğunun gönderdiği cevap sayesinde Saadet Hanım'ın yurt dışına çıkmadan önce İstanbul'daki İtalyan Yüksek komiserliğinde görev yapan Drogman Royal Mısırini (?) imzasıyla bir ilm-u haber aldığı, nikâhın da bu vesikaya dayanarak kıyıldığı anlaşılmıştır. Ardından şehbenderlik durumu sefarete (Bern) bildirmiş sefaret de İsviçre Hariciye Nezareti'nden konuyla ilgili izahat talep etmiştir. Bu makamdan gelen cevap Saadet Hanım'ın (İstanbul'daki) İtalyan Yüksek Komiserliğinde tercüman olan Mısırini'ye (?) müracaat ederek nüfus tezkiresini İtalyancaya tercüme ettirip komiserlik mührü vurdurduğunu akabinde Roma'ya gidip bu vesikayı İtalya Hariciye Nezareti'ne onaylattığını ve bu vesikanın Bern yakınındaki köyün nüfus

memurunca nikâhın akdi için yeterli görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca yine Bern sefirine göre İsviçre Hariciye Nezareti bu belgenin kanuna aykırı olduğunu kabul etmiş fakat herhangi bir kayda değer yönü olup olmadığını ve Osmanlı vatandaşlarının İsviçre'deki nikâhlarının ne şekilde olursa Osmanlı makamlarınca muteber sayılacağını sormuştur³¹. Bern sefiri, konu hakkında gerekli bilgilendirmeyi yaptığını ve bu evliliğe benzer olayların bir daha yaşanmaması için İstanbul'dan İsviçre makamlarına ulaştırılmak üzere gerekli evrakların (Ahkâm-ı Kanuniye-i Osmaniye Suretlerinin) kendisine gönderilmesini talep etmektedir. Bern sefiri bu tahriratı 15 Mart 1922 de yazmıştır.³²

Bern sefirinin bu tahriratı ile ilgili olarak İstanbul'daki İstişare Odasının 1922 yılı Ağustos ayı içerisinde aldığı kararların bulunduğu belgeye göre, öncelikle Cenevre Baş-şehbenderliğine gelen 3 Kanun-ı evvel 1919 tarihli tahriratın "bulundurulacak lefiyle" tahkik edilmesi gereklidir.³³ Bu 3 Kanun-ı evvel 1919 tarihli tahriratın Saadet Hanım'ın evliliğinin gerçekleştiği seneye ait olup olmadığı konusunda bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak yine de evliliğin 1922 yılından önceki bir tarihte ve 1919 yılına yakın bir zamanda gerçekleşmiş olduğu tahmin edilebilir.

3 Kanun-ı evvel 1919 tarihli belgenin mütalaa edildiği ve Babıâli Hukuk Müşavirliği kalemine ait İsviçre'deki Osmanlı vatandaşlarının evliliklerinin nasıl olacağını anlatıldığı 1920 tarihli belgede Saadet Hanım'ın nikâhı hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Her ne kadar doğrudan isim yazılmamış olsa da Saadet Hanım hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Belgede Saadet Hanım'ın Ernest Höberli ile medeni nikâh da akdetmeyerek birkaç şahidin huzurunda kendi aralarında nikâh merasimi yaptıkları ve mahalli otoritelere de bu nikâhın "tanınmayacağı"nın açık olduğu belirtilmektedir.³⁴ Ancak medeni nikâhın akdedilmemiş olması muhtemelen Osmanlı otoritelerinin yorumudur. Tahminimizce bu şekilde değerlendirilmesinin sebebi Saadet Hanım'ın ne Osmanlı şehbenderliğinden ne de mahalli (İsviçre) otoritelerinden nikâh için ilm-u haber (bir nevi izin kâğıdı) almamış olmasıdır. Bu belgede ayrıca yurt dışındaki Osmanlı

³¹ Bern Sefiri Cevat tarafından Sadrazam ve Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya gönderilen 15 Mart 1922 tarihli tahrirat. **BOA, HR.SYS. Dosya no:2729 Gömlek no:14 lef.1**

³² Bern Sefiri Cevat tarafından Sadrazam ve Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya gönderilen 15 Mart 1922 tarihli tahrirat. **BOA, HR.SYS. Dosya no:2729 Gömlek no:14 lef.6.**

³³ Dersaadet'deki İstişare Odası'nın 1338 (1922) yılı Ağustos ayı içerisinde konuyla ilgili olarak aldığı kararlar. **BOA, HR. SYS. Dosya no:2729 Gömlek no:14 lef.1**

³⁴ Cenevre Baş Şehbenderliği tarafından İsviçre'de yaşayan Osmanlı vatandaşlarının oradaki medeni hukuka göre evlilik ve boşanmalarının Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne bildirildiği 3 Kanun-ı evvel 1919 tarihli tahriratın bulunduğu 17 Mayıs 1336 (1920) tarihli kayıt. **BOA, HR. MŞR. İŞO. Dosya no:16 Gömlek no:8 lef.3**

vatandaşlarının evliliklerinin şehbenderlikte olmasının şart olmadığı fakat şer'i kurallara uygun olması gerektiği ve şehbenderlik dışında olduğu takdirde nikâhla ilgili bir "zabıtname" nin şehbenderliğe teslim edilme kaidesi anlatılmaktadır.³⁵ İlâveten Osmanlı vatandaşlarına veraset gibi meselelerde sorun yaşamalarını engellemek için medeni nikâh da kıymaları tavsiye edilmektedir.³⁶

Saadet Hanım konusunda Hariciye Nezareti'nden İzzet Paşa 1922 yılında Bern Sefiri Cevat Paşa'ya hitaben Fransızca olarak kaleme aldığı yazısında, şariat yasası gereğince bir Müslüman erkeğin Müslüman olan ya da olmayan bir kadınla evlenebileceğini ancak bir Müslüman kadının Gayrimüslimle evlenmek isteğinin kanunda yeri olmadığını ve evlilik yurt dışındaysa Osmanlı otoritelerince yok sayıldığını söylemektedir.³⁷

Anlaşıldığı kadarıyla İsviçre otoriteleri yalnızca Saadet Hanım'ın İtalyan Yüksek Komiserliğinde hazırlanmış vesikasının geçerliliğini sorgulamaktadır. Herhalde bir Osmanlı vatandaşının kendi devletine ait bir ilm-u habere sahip olması gerektiği kanaatindedirler. İsviçre hükümeti için Osmanlı Devleti'nin Saadet Hanım'a bir ilm-u haber hazırlaması nikâhla ilgili sorunu giderecektir. Ancak Osmanlı Devleti böyle bir belge hazırlamadığı gibi bu ilm-u haber sorunu üzerinden nikâhın İsviçre otoritelerince de geçersiz sayılması için uğraşmıştır.

Saadet Hanım'ın evliliğinin geçerli olup olmadığı meselesi Cumhuriyet Dönemi'ne de intikal etmiştir. Zira 1925 yılı Eylül ayında Hariciye Vekaleti'nden Başvekalet'e giden tezkireye göre "İsviçre tebaasından Mösyö Ernest Höberli ve Türkiye tebaasından Saadet Hanım arasında İsviçre'de nikah-ı medeni ile vaki olan izdivacın Türkiyece muteber ve meşru' 'ad edilip edilemeyeceği" İsviçre Hariciye Nezareti tarafından sorulmaktadır. Bu durumu Bern'deki özel memur gönderdiği tahriratla bildirmiştir. Hariciye Vekaleti'ne göre bu konu hakkında vekiller heyetince bir karar alınması Başvekalet'in iznine bağlıdır.³⁸ Başvekalet de "Heyet-i vekilede tedkik ve tezekkür edilecek olan

³⁵ Cenevre Baş Şehbenderliği tarafından İsviçre'de yaşayan Osmanlı vatandaşlarının oradaki medeni hukuka göre evlilik ve boşanmalarının Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne bildirildiği 3 Kanun-ı evvel 1919 tarihli tahriratın bulunduğu 17 Mayıs 1336 (1920) tarihli kayıt. **BOA, HR.HMŞ.İŞO. Dosya no:16 Gömlek no:8 lef.2**

³⁶ Cenevre Baş Şehbenderliği tarafından İsviçre'de yaşayan Osmanlı vatandaşlarının oradaki medeni hukuka göre evlilik ve boşanmalarının Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne bildirildiği 3 Kanun-ı evvel 1919 tarihli tahriratın bulunduğu 17 Mayıs 1336 (1920) tarihli kayıt. **BOA, HR. MŞR. İŞO. Dosya no:16 Gömlek no:8 lef. 2.**

³⁷ Hariciye Nezareti'nden Bern Sefaretine gönderilen tezkire. **BOA, HR. SYŞ. Dosya no:2729 Gömlek no:14 lef.3.** Bu belgenin çevirisi Esin Deniz Aydın'a yaptırılmıştır.

³⁸ Hariciye Vekaleti'nden Başvekalet'e gönderilen 26 Eylül 1341 (1925) tarihli tezkire. **BCA, Yer nr: 30.10. Fon Kodu: 45.286.8. s.2.**

mezkûr mesele hakkındaki” görüşün acilen bildirilmesini Adliye Vekaleti’nden “rica” etmiştir.³⁹ Fakat Adliye Vekaleti’nin bu konuda ne görüş belirttiğine dair herhangi bir belgeye ulaşamadık.

Saadet Hanım’ın evliliği Ali Kemal’in oğlu Zeki Kuneralp’in hatıralarında da geçmektedir. Kuneralp’in anlatısına göre Saadet Hanım Napoli’deki İsviçre hastanesinin başhekimi ile evlidir.⁴⁰ Ancak bu evliliğin nasıl gerçekleştiğine dair bilgi vermemektedir. Bu hatıralardan anlaşıldığı üzere Ali Kemal, Saadet Hanım’ın kız kardeşiyle evlidir. Zeki Kuneralp’in aktardıklarına göre dedesi Tophane Müşiri Zeki Paşa I. Dünya Savaşı’nın başlarında vefat etmiştir⁴¹. Kuneralp, bir diğer teyzesinin de I. Dünya Savaşı’ndan evvel Türkiye’ye Alman askeri heyetinde görevli olarak gelen Prusyalı bir general ile evlenmiş olduğunu ve savaştan sonra Baviera’ya yerleştiğini anlatmaktadır.⁴² Bu evliliğin nasıl gerçekleştiğine dair Osmanlı Arşivi’nde bir kayıta ulaşamadık. Kuneralp de herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Osmanlı Arşivi’nde Saadet Hanım ve kız kardeşinin evliliklerine benzer iki evlilik olayı daha bulunmaktadır. Bu evlilikler dönemin “Fahri Yaverân-ı Hazret-i Şehriyarîden Polis Müdür-i Umumisi” olan bir miralay tarafından Dâhiliye Nezareti’ne 13 Ağustos 1921’de bildirilmiştir. Bu belgede anlatıldığına göre Anadolu Demiryolları ve Tramvay Şirketi’nde dava vekili olan Gümilcineli Arif Bey’in kızı Hanım (?) gizli bir şekilde “münasebet te’sisi eylediği” bir İngiliz zabiti ile babasının rızası olmadan nikâh “akdleri icra” olunmuş ve İngiltere’de yaşamaktadır. Ancak belgede nikâh akdinin İstanbul’da mı yoksa İngiltere’de mi olduğu net değildir. Çünkü belgede “...‘akd-i vakı’ pederi Arif Beğ tarafından terviç olunmayıp muhalefet edilmesi üzerine mezbûrenin zabıt ile firar eylemesine bina’en evlatlıktan red olarak mezbûre ile kat’i münâsebet edildiği” yazmaktadır.⁴³ Burada anlatılan evlilik vakasıyla ilgili olabileceğini düşündüğümüz bir bilgiye takriben 1922/1923 yıllarında Müslüman olup bir Türk kızıyla resmi olarak evlenebilen Amerikalı bir gazetecinin⁴⁴ kendi evliliğiyle ilgili olarak yazdığı yazıların Vatan gazetesi tarafından aktarılan kısmında ulaşabilmekteyiz:

³⁹ Başvekalet’ten Adliye Vekaleti’ne gönderilen 6 Teşrin-i evvel 1341 (1925) tarihli tezkire. **BCA, Yer nr:**30.10 **Fon Kodu:** 45.286.8. s.1.

⁴⁰ Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, İstanbul, İsis yay, 1999, s. 16.

⁴¹ Kuneralp, **a.g.e.**, s.14.

⁴² Kuneralp, **a.g.e.**, s.15.

⁴³ Polis Müdüriyet-i Umumiyesi’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 13 Ağustos 1337 (1921) tarihli tezkire. **BOA, DH.EUHM.AYŞ. Dosya no:**56 **Gömlük no:**6.

⁴⁴ Bu gazetecinin ismi okunabildiği kadarıyla Kospot? olup dönemin New York Herald gazetesi tarafından Mudanya Konferansı’nın başladığı günlerde muhabir olarak İstanbul’a gönderilmiştir.

“Bir Türk ve Müslüman kızı için bir Hıristiyanla evlenmeyi düşünmek o kız için ölümdür. Müslüman kanunlarınca Hıristiyanla evlenen bir Müslüman kızının cezası idamdır. Ben İstanbul’da iken Azize isminde güzel bir Türk kızı bir İngiliz zabiti ile evlenmek üzere ailesinden evden kaçmışdı. İngiliz Konsolosu bu çiftin nikâhını akd etmekden istinkâf etmişdir. Bunun üzerine nikah İngiliz Kıtaatının papası tarafından akd edilmişdir. Fakat nikâh akd edilmezden evvel papas kızı vaftiz etmiş, kendisini Hıristiyan dinine geçirmişdi. Bu hareketle Azize tabii milletdaşlarının hayat-ı ictimaiyesinden dışarı atılmışdı. Şimdi Azize İngiliz’dir ve hiçbir zaman memleketine avdet edemez. İslam kavanini bir İslam’ın her nerede görürse derhal yüzüne tükürerek kendisini öldürmesine amirdir.”⁴⁵

Belgede geçen diğer olay ise Haydarpaşa Tıp Fakültesi “katib-i ‘umumisi” olan Doktor İsmail Derviş Bey’in büyük kızı Hamiyet Hanım ile ilgilidir. Hamiyet Hanım I. Dünya Savaşı sırasında tanışmış olduğu Avusturyalı Yüzbaşı Baron (?)⁴⁶ ile (bundan 8 ay evvel) Almanya’da evlenmiş ve sonrasında İstanbul’a gelerek kız kardeşini de alarak Almanya’ya dönmüştür. Hamiyet Hanım’ın, Baron karşısındaki “muhabbet ve meclubiyeti” sebebiyle ebeveyni tarafından evliliğine muhalefet edilmediği “büyük bir çaresizlik içerisinde bi’z-zarûre” rıza gösterildiğinin gizli bir tahkikat ile anlaşıldığı yazmaktadır.⁴⁷ Bu vakalar hakkında ne yapılması gerektiği Dâhiliye Nezareti’ne bırakılmıştır.

Bahsettiğimiz bu iki hadise ile alakalı olarak Meşihat makamından Dâhiliye Nezareti’ne yazılmış olan Şeyhülislam Nuri imzalı 31 Temmuz 1921 tarihli bir belge daha vardır. Bu vesikada iki olay kısaca anlatılmış ve bu hareketlerin birçok Müslüman tebaaya sahip Batılı devletlerce dahi tasvip edilmeyeceği “şî’ar ve hissiyat ile İslamiye’ye riayet huşunun onlarca da ilzâmı tabî’ bulunacağı” belirtilip bu duruma bir an evvel son verilmesi istenmiştir. Ayrıca bu gibi hallerin bir daha tekrar etmemesi için “İslam kadınlarının Beyoğlu ve Kadıköy ve buna mümasil mahallerde Ecnebi zabitanıyla ülfet ve tenezzüh etmelerinin önüne geçilmesi” için gerekli tedbirlerin alınması talep edilmiştir.⁴⁸

Yukarıda kısaca değindiğimiz Amerikalı gazeteci Kospot ise Mudanya Konferansı (1922) esnasında *New York Herald* gazetesi muhabiri olarak

⁴⁵ “Müslüman Olmuş Bir Amerikalının Masalı”, *Vatan*, nr.262, 2 Kanun-ı sani 1924, s.1,2.

⁴⁶ Belgedeki isim okunamamıştır.

⁴⁷ İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumisinden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 13 Ağustos 1337 (1921) tarihli tezkire. **BOA, DH.EUHM.AYŞ. Dosya no:56 Gömlek no:6**

⁴⁸ Şeyhülislam Nuri tarafından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 31 Temmuz 1337(1921) tarihli yazı. **BOA, DH.EUHM.AYŞ. Dosya no:56 Gömlek no:6**

İstanbul'a gönderilmiştir. Bu esnada bir arkadaşı askeri erkânın hazır bulunduğu bir toplantıya kendisini davet etmiştir. Kospot, buraya gelen Türk hanımları arasında bir Miralay kızı olan Mutiye Hanımla tanışmıştır. Mutiye Hanım iyi derecede Fransızca bilmektedir. Aile büyükleri arasında devlete hizmet etmiş olan Abdülkerim Paşa gibi kişiler vardır. Kospot, Mutiye Hanımı daha iyi tanımak için öncelikle evine misafir olmak istemiştir. Ancak bu isteği o dönemin şartlarında ailece pek kabul görmeyeceği için otomobille şehirde bir yerde buluşmayı kararlaştırmışlardır. Sonraları otomobille seyahat etmeye devam etmişlerdir. Bir defasında Refet Paşa'nın İstanbul'a geldiği zamana rastlamışlardır. Kospot'un Müslüman olmayı kabul etmesi anlaşıldığı kadarıyla Ankara hükümetinin İstanbul'da kontrolü sağlamasından sonra olmuştur. Anlatıya göre Kospot, Mutiye'nin ailesinden ve içinde bulunduğu toplumdan dışlanmaması için Müslüman olmaya karar vermiştir. Bu kararı verdikten sonra Bulgaristan Müftülüğüne müracaat etmiştir. Müftülük de Müslüman olmaya karar veren bir insanın zaten Müslüman olmuş olduğu cevabını vermiştir. Kospot'un neden Bulgaristan Müftülüğüne başvurduğu anlaşılamamaktadır. Fakat akabinde Ankara hükümetine de bu konu hakkında başvuru yapmıştır. Zira Mutiye ile evlenebilmesi için Müslüman olduğunu Ankara hükümetinin kabul etmesi gereklidir. Kospot, bir süre devlet dairelerinde bekletilmiştir. Bir ara kendisinin Türk olması da istenmiştir. Ancak o bu teklifi kabul etmemiştir. Daha sonra kendisine yanlışlıkla böyle bir teklif yapıldığı açıklanmış ve Amerikalı kalması şartıyla Müslüman olmasına izin verilmiştir. Kısa bir süre sonra da Mutiye Hanımla evlenmiştir ve ardından Amerika'ya geri dönmüştür. Ancak bu evliliğin ne surette olduğu yazılı değildir. *Vatan* gazetesi tarafından Kospot ve Mutiye Hanım hakkında yazılanlar burada sona ermiştir.⁴⁹

Genel olarak baktığımızda Osmanlı Devleti Müslüman kadınların yabancı devlet tebaası Gayrimüslimlerle evliliklerini engellemek için mücadele etmiştir. İlaveten devlet Gayrimüslim bir kadının Osmanlı Devleti tebaası olmayan bir Gayrimüslim ile evlenmesi durumunda ise kadını vatandaşlıktan çıkarmaktadır. Ancak nikâhın geçerliliği noktasında bir itirazda bulunmamaktadır. Örneğin Mayıs 1920 tarihli Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede Ofelya isimindeki Osmanlı vatandaşı bir kadın Rus tebaasından bir Gürcü ile Beyoğlu'ndaki Gürcü kilisesinde 1915'de evlendiği için o andan itibaren nüfus tezkiresini kaybetmiş olması gerekirken hala tezkiresinin elinde olduğu ve bir an evvel

⁴⁹ Bu konuda daha detaylı bilgi edinmek için bkz. "Müslüman Olmuş Bir Amerikalı Gazetecinin Masalı", *Vatan*, nr.258, 29 Kanun-ı evvel 1923, s.1,2.; "Müslüman Olmuş Bir Amerikalının Masalı", *Vatan*, nr.262, 2 Kanun-ı sani 1924, s.1,2.

geri alınması gerektiği anlatılmaktadır.⁵⁰ Yine 1921 yılında Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir tezkirede Bursa'da Ermeni milletinden Meryem isimli kadının Fransız tebaasından bir kişi ile evlendiği andan itibaren Fransız vatandaşlığını aldığı belirtilmiştir.⁵¹

Buraya kadar aktardığımız evliliklerde esas olarak Müslüman kadınların Osmanlı vatandaşı olmayan Gayrimüslimler ile yaptıkları evlilikleri anlattık. Arşivde çok yıpranmış ve neredeyse okunmaz hale gelmiş bir belgeden ise Osmanlı vatandaşı bir Gayrimüslimin -isminden anlaşıldığı kadarıyla Ermeni⁵²- evlenmek maksadıyla ihtida ettiği görülebilmektedir. Zira 1918 yılında yazdığı dilekçede üç yıl önce ihtida ettiğini, sünnet olduğunu, beş vakit namazını bırakmadığını ve yine “üç sene evvel – bir İslam kadınıyla⁵³- tehhül etmek” istediğini ancak nüfus tezkiresinin verilmemesi yüzünden evlenemediğini anlatmaktadır⁵⁴. Dilekçesinde ayrıca askerlik durumu ile ilgili de bilgi vermektedir. Askere vakitlice alınmadığından ve “tebdil-i hava” verilmiş olmasından şikâyetçidir. Hatta “...?...asker olsam ne çıkardı? O zaman evlenmeğe daha salî demek olmaz mıydım?” demektedir.⁵⁵ Dâhiliye Nezareti'nden bu dilekçe hakkında gönderilen yazılardan anlaşıldığı kadarıyla ihtida işleminin nasıl ve nerede yapıldığının tahkik edilip açıklığa kavuşturulması ile nüfus tezkeresinin verilebileceği ve böylece evlenmek istediği İslam kadını ile evlenebileceği anlatılmaktadır.⁵⁶ Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde Mütareke Dönemi ve öncesinde, Müslüman erkeklerle, ihtida ederek veya etmeyerek evlenen pek çok Gayrimüslim kadın bulunmaktadır. Ancak Mütareke Dönemi'ne yakın bir tarihte evlenmek maksadıyla ihtida ettiğini (belgedeki yok olmuş kelimelere

⁵⁰ Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Mayıs 1336 (1920) tarihli tezkire. **BOA, DH.SN.THR. Dosya no:86 Gömlek no:71 lef.1**

⁵¹ Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Teşrin-i sani 1337 (1921) tarihli tezkire. **BOA, DH.SN.THR. Dosya no:88 Gömlek no:56 lef.1**

⁵² Dilekçedeki ismi okunamasa da konuyla ilgili olarak Dahiliye Nezareti'nden İzmit mutasarrıflığına gönderilen 11 Ağustos 1334 tarihli tezkirede “nam-ı diğer Markar” ifadesi geçmektedir. Bkz. **BOA, DH.EUM, Dosya no:56 Gömlek no:6 lef.1.**

⁵³ Belgenin bu kısmı tamamen silinmiş olmakla beraber diğer belgelerden yola çıkarak bu şekilde tamamladık. Zaten Dahiliye Nezareti'nden İzmit Mutasarrıflığına gönderilen 11 Ağustos 1334 (1918) tarihli tezkirede şu ifade geçmektedir: “Üç sene mukaddem şeref-i İslam ile müşerref olduğu halde yedine nüfus tezkiresi i'ta kılınmamış olması sebebiyle bir İslam kadınıyla te'ehhülüne (evliliğine) müsaade edilmediğini Kandıra'nım? ..?. nahiyesinden İbrahim nam-ı diğer Markar imzasıyla istid'a edilmiştir.” Bkz. **BOA, DH.EUM, Dosya no:56 Gömlek no:6 lef.1.**

⁵⁴ **BOA, DH.EUM, Dosya no:57 Gömlek no:6 lef.3.**

⁵⁵ Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Ağustos 1334 (1918) tarihli gönderen isminin okunamadığı istid'a (dilekçe). **BOA, DH.EUM, Dosya no:57 Gömlek no:6 lef.3.**

⁵⁶ Dahiliye Nezareti'nden İzmit Mutasarrıflığına gönderilen 11 Ağustos 1334 (1918) tarihli tezkire **BOA, DH.EUHM, Dosya no:57 Gömlek no:6 lef.1.**

rağmen din değiştirmesindeki asıl sebep evlilik gibi) gördüğümüz tek Gayrimüslim erkek bu belgedeki kişidir.

Mütareke Dönemi'nde İstanbul'a ve diğer pek çok Osmanlı şehrine gelen Beyaz Ruslardan da Müslüman kadınlar ile evlenenler olduğuna dair bilgiye Çanakkale'yle ilgili bir çalışmada rastlamaktayız. Gelibolu'da yapılan görüşmelerde Gelibolu'ya yerleşen ve Rus Mecit olarak bilinen Rus yüzbaşı ile "*Müslüman bir aileye iç güveyi olan Rus Muhittin*" isminde birinin var olduğu öğrenilmiştir.⁵⁷ Her ne kadar Müslüman Osmanlı kadınlarının Beyaz Ruslarla evlendiklerine dair bir bilgiye arşiv üzerinden ulaşamasa da bu bilginin doğru olma ihtimali vardır. Zira 1924 yılı Temmuz ayında hazırlanan Seyr-ü Sefer talimatnamesinde Beyaz Ruslarla ilgili olarak alınan kararlardan biri şöyledir: "...16- *Türk Müslüman kadınlarıyla izdivaç etmiş olan ve Türk tabiiyetine girmeye kabul eden Beyaz muhtedî Ruslar ve ale'l-umum Türk teba'asından (biri)yle izdivaç etmiş olan mülteci Beyaz Rus kadınları memlekete kabul olunur.*"⁵⁸

Konumuzla ilgili olarak Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz en çarpıcı örnek Biga'nın bazı köylerinde Yunan askerleri ile evlenen kızların bulunmasıdır. Bu durum Biga Jandarma Takım Kumandanı vekili Ahmed Çavuş tarafından yazılan bir raporda görülmektedir. Rapora göre Yunanlılar bu köylerde "mülâyimane" hareket etmektedirler ve ahaliden onlara yakınlık duyanlar mevcuttur. Belgede köy hakkında "...kızlarından bi'l- irtidat (din değiştirerek) zabıt veya asker'inle izdivaca yeltenenler de mevcûd ve hatta Hacı Ömer kerimesi Firdevs namındaki genç bir fahişenin bir buçuk mahdan (aydan) beri vuku' bulan gaybubeti (yokluğu) neticesinde irtidat ederek bir Yunan başçavuşu ile evlendiği ve Pazar günleri beraber kiliseye gittiğinin görüldüğü..." yazmaktadır. Raporun devamında bu kadının diğer insanları tahrik için kullanılacağı anlaşılrsa da bu durumun "men-i çaresi"nin bulunmadığının açık olduğu yazılmıştır.⁵⁹ Firdevs isimindeki kadın hakkında kullanılmış olan "fahişe" kelimesinin gerçekten kadının evlenmeden önceki durumunu yansıtmayıp yansıtmadığı meselesine ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Belki de yalnızca Yunan askeri ile evlendiği için kötüleme maksadıyla bu tabir kullanılmıştır. Bu kadın ile alakalı başka bir bilgi tespit edemedik.

⁵⁷ Vedat Çalışkan, Aydın İbrahimov, "Çanakkale'nin Turizm Potansiyeline Eklenen Yeni Bir Unsur Gelibolu'da Beyaz Ruslar", **Çanakkale II Ekonomi ve Sosyo-Kültürü**, İstanbul, 2006, s.429.

⁵⁸ "Yeni Seyr-u Sefer Talimatnamesi", **Tanin**, nr.939, 26 Temmuz 1924, s.1.; "Seyr-u Sefer Talimatnamesinin Metni, **Vatan**, nr.464, 28 Temmuz 1924, s.3.

⁵⁹ Biga Jandarma Takım Kumandanlığı tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 23 Ağustos 1337 (1921) tarihli layiha. **BOA, DH.EUM.AYŞ, Dosya no:56 Gömlek no:48.**

Bu başlık altında inceleyebileceğimiz son hadise Bayramiçi Yunan Müfreze komutanı Papaz Azarbos?⁶⁰/Teodor İstratpos?⁶¹un Ezine'den getirmiş olduğu bir Müslüman kadın ile Rum mahallesinde beraber yaşamaya başlamasıdır. Bu vakada kadın hakkında hiçbir olumsuz kelime geçmemektedir. İsmi ve kim olduğu da yazmamaktadır. Yunan komutanı ile evlenip evlenmediklerine dair de herhangi bir bilgi yoktur. Biz yine de bu olayın başka bir başlık altında veya ayrı bir çalışmada anlatılmayacağını düşündüğümüz için burada kısaca bahsedeceğiz. Bu olay öncelikle 14 Kanun-ı evvel 1920 tarihinde kaymakam vekili tarafından Kal'a-yı Sultaniye Mutasarrıflığına gönderilen mühim ve mahrem kayıtlı layihada anlatılmaktadır. Buna göre Yunan müfrezesi komutanı Ezine'den getirmiş olduğu bir Müslüman kadınıyla birlikte Rum Mahallesi'nde yaşamaya başlamıştır. Bu kadının hizmetçisi olarak da bir Yunan zabiti görevlendirilmiştir. Kadın çarşıya, pazara ve “mile'l-sa'irenin cemiyetlerine” de bu zabit ile gitmektedir. Layihaya göre “bir İslam kadınının bir Yunan zabitiyle hal'-i temasda bulunması alem-i İslamiyeyi rencide etmekte” dir. Ayrıca yine aynı raporda Yunan kumandanının bu dereceye kadar ileri gitmesinin ileride herhangi bir hadisenin çıkmasına sebep olabileceğinden endişe edilmektedir.⁶² Bu olay Dâhiliye Nazırı Vekili namına bir müsteşar tarafından Hariciye Nezareti'ne 28 Kanun-evvel 1920 tarihinde bildirilmiş ve “teşebbüsat-ı siyasiyye ile” bu vaziyetin “hemen” yasaklanması ve sonucun haber verilmesi istenmiştir.⁶³ Hariciye Nezareti tarafından ne gibi bir siyasi teşebbüste bulunulduğunu ve ne sonuca ulaşıldığını bilmiyoruz. Ancak olayın Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerine kadar intikal etmesi önemlidir. Belgelerdeki diğer dikkat çekici nokta ise Müslüman bir kadının Yunan zabiti ile dolaşması halkı rahatsız etmekte iken Yunan komutanı ile beraber yaşamaya hakkındaki bir tepki gösterilmemesidir. (Belki de Yunan kumandanı ile birlikte yaşadığından halkın haberi olmamıştır.) Her ne kadar belgelerde kadının kim olduğu hakkında olumlu veya olumsuz bir bilgi bulunmasa da ahlaki açıdan Biga'da ki Firdevs Hanım kadar negatif değerlendirilmediği de görülmektedir.

⁶⁰ Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 28 Kanun-ı evvel 1336 (1920) tarihli tezkire. **BOA, HR.SYS. Dosya no:2721 Gömlek no:9 lef.1.**

⁶¹ Kaymakam Vekili tarafından Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığına gönderilen 14 Kanun-ı evvel 1336 (1920) tarihli layiha. **BOA, DH.İ.UM. Dosya no:20.26 Gömlek no:14.10 lef.3.**

⁶² Kaymakam Vekili tarafından Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığına gönderilen 14 Kanun-ı evvel 1336 (1920) tarihli layiha. **BOA, DH.İ.UM. Dosya no:20.26 Gömlek no:14.10 lef.3.**

⁶³ Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 28 Kanun-ı evvel 1336 (1920) tarihli tezkire. **BOA, HR.SYS. Dosya no:2721 Gömlek no:9 lef.1.**

3. Mütareke Döneminde Müslüman Kadınların İranlılar İle Evlilikleri

Bir önceki konu başlığı altında Müslüman Osmanlı Kadınlarının İranlılar ile evlilikleri meselesi telif eserler üzerinden XIX. yüzyıl kapsamında incelendi. Bu konu başlığı içerisinde ise çalışmanın giriş bölümünde ifade edildiği üzere bu evliliklerin Mütareke Dönemi ile ilgili olan örnekleri incelendi. Genel itibariyle Müslüman kadınların İranlılar ile nikâhları Osmanlı topraklarında ve çoğunlukla Osmanlı vatandaşı imamlarca ancak kimi zaman da İran sefaretindeki kişilerce kıyılmıştır. Devlet bu nikâhları kıydıktan uzun zaman sonra fark etmiştir. Mütareke dönemi boyunca esas olarak anlatabileceğimiz dört evlilik vakasına ulaştık. Her ne kadar bu evliliklerin üçü mütareke öncesinde gerçekleşmiş olsa da ortaya çıkış tarihlerinin 1918-1922 yılları arasında olması ve devletin bu dönemde geçerli olan kaidelere göre tutum alması sebebiyle bu başlık altında ele aldık. Hatırlatalım ki Osmanlı kanunlarına göre İran tebaası olan Müslüman erkekler ile evlenmek daima yasak olmuştur. Bu konu hakkında 1921 yılında Hariciye Nezareti'ne İran'daki maslahatgüzar tarafından gönderilen yazıda önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıya göre Osmanlı vatandaşı Müslüman kadınlar "Ecnebi Teba'asından" olan Müslümanlar ile evlenebilirler ancak bu izin "İran Teba'asından" olan Müslümanlar için geçerli değildir.⁶⁴

Konumuza öncelikle 1917 tarihinde açığa çıkan evlilik vakası ile başlayacağız. Çünkü bu hadise bize bu evliliklerin nasıl gerçekleşebildiğine dair mühim bir bilgi vermektedir. Ayrıca Mütareke Dönemi'ne çok yakın bir tarihtir. 1917 senesinde İstanbul Polis Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne giden tezkirede İranlı Arif ile Osmanlı vatandaşı Sabire Hanım'ın İran sefarethanesindeki Ali Efendi tarafından nikâhlarının kıyılmış olduğu ve Ali Efendi'nin imam olmayıp nikâh muamelelerini ve merasimini düzenleyen kişi olduğu belirtilmiştir.⁶⁵ Akabinde konuyla alakalı Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne giden yazıda "merkumun haklarında 8 Ağustos 1337 (1917) tarihli ve 55503/892 rakamlı tezkirenin mündericatına" uygun olarak muamele edilmesi istenmiştir.⁶⁶ Anlaşılacağı gibi İran Sefarethanesi bünyesinde Osmanlı kanunlarına aykırı başka nikâhlar da kıyılmış olabilir.

⁶⁴ İran'daki Osmanlı maslahatgüzarı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Kanun-ı evvel 1337 (1921) tarihli tahrirat. **BOA, HR.İD. Dosya no:142 Gömlek no:44 lef.1.**

⁶⁵ İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Kanun-evvel 1333 (1917) tarihli tezkire. **BOA, DH.İ.UM. Dosya no:19.23 Gömlek no:5.73 lef.2.**

⁶⁶ Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Kanun-ı sani 1334 (1918) tarihli tezkire. **BOA, DH.İ.UM. Dosya no:19.23 Gömlek no:5.73 lef.4**

Mütareke Döneminde Müslüman Osmanlı kadınlarının İranlılar ile evlilikleri genellikle İranlı erkeklerin çeşitli sebeplerden dolayı İran tabiiyetlerini ispat etmek için devlet kurumlarına başvurmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Örneğin 1920 yılında Edirne’de çaycılık yapan İranlı Aka Ali oğlu Hamza bin Ali Rıza’nın kullandığı bir evi ahıra çevirmek için İran tebaası olduğunu ispat etmek maksadıyla Edirne Vilayet-i Aliyye’sine müracaat etmesi sonucunda hakkında tahkikat yapılmıştır. Bu tahkikat sonucunda İranlı Aka oğlu Hamza’nın Urumiye’den Edirne’ye gelip konsolosluğa kaydını yaptıktan sonra 1293 (1877) senesinde Osmanlı tebaasından Hürmüz Hanım ile evlendiği 1302 (1886) yılında bir oğlu olduğu akabinde ise 1312 (1896)’de eşinin 1328 (1912)’de ise oğlunun öldüğü anlaşılmıştır. Ayrıca 1313 (1897) senesinde tekrar, bir Osmanlı vatandaşı olan Fatıma Bint Kamil ile evlendiği ve hala evli olduğu ortaya çıkmıştır. Hariciye Nezareti bu konuda yapılması gerekenlerin 8 Ağustos 1337 (1917) tarihli tezkirede yazılı olduğunu ve hem Aka Ali oğlu Hamza bin Ali Rıza’ya hem de nikâhı gerçekleştirenlere ona göre davranılmasını Dâhiliye Nezareti’nden talep etmiştir.⁶⁷

Her iki evlilik hadisesi ile ilgili yapılması gerekenler için referans olarak gösterilen 8 Ağustos 1333 (1917) tarihli tezkireye göre; 6 Mart 1204 (1888) tarihli İrade-i Seniyye gereğince, Osmanlı kadınlarıyla evlenen İranlıların “derhal memalik-i Osmaniye’den tard edilmeleri” ve “nikâhı kıyanların hangi devlet tebaasından olursa olsun nefy cezasına” çarptırılmaları gereklidir. Ancak bundan sonra Osmanlı kadınıyla evlenen İranlı’ya, izinname almaksızın evlenenlere uygulanan “bir aydan altı aya kadar habs olunur ve akdi icra edenler haklarında dahi iki aydan bir seneye kadar habs cezası tertib olunur” şeklindeki ceza kanunu da geçerli olmalıdır. Dolayısıyla Osmanlı kadınıyla evlenen bir İranlı, önce izinname almadan evlendiği için ceza alıp akabinde tard edilmelidir. Nikâhı kıyanlar da önce izinnamesiz nikâh kıymak suçundan ceza alıp ardından nefy edilmelidirler. Eğer İranlı, kendini Osmanlı tebaası gibi gösterip bu sayede izinname alabilmişse öncelikle bu suçtan yargılanıp sonrasında tard edilmelidir. İranlılarla evlenen Osmanlı kadınları içinse gerek bahsedilen 1888 tarihli İrade-i Seniyye’de gerekse de mevcut kanunlarda herhangi bir “ceza tayin edilmemiş olduğundan bittabi bu kadınların tecziyeleri (cezalandırılmaları) cihetine gidilemeyeceği Bab-ı Alî Hukuk Müşavirliğinin cümle mütalaatından olmağla” o şekilde davranılması gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁸

⁶⁷ Hariciye Nezareti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 9 Mart 1336 (1920) tarihli tezkire. **BOA, DH.İUM. Dosya no:19.23 Gömlek no:5.75 lef.2.**

⁶⁸ Hariciye Nezareti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 8 Ağustos 1333 (1917) tarihli tezkire. **BOA, DH.İUM. Dosya no:19.23 Gömlek no:5.74 lef.6.**

İlaveten yukarıda bahsettiğimiz 1921 senesinde İran'daki maslahatgüzar tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda ve diğer belgelerde ifade edildiği kadarıyla da Müslüman Osmanlı kadınlarıyla evlenen İranlıların İran'a te'bîd (sürgün) edilmesi ve nikâhı kıyan imamın cezalandırılması gerekmektedir⁶⁹. Ancak kadınlara yönelik yaptırım bulunmamaktadır.

Yine 1920 yılında Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nin tezkire suretine göre Topkapı civarında yaşayan İranlı Hacı Abbas bin müteveffa Hacı Mehmed'in İran tebaası olduğunu tasdik ettirmeye çalışması sonucunda Osmanlı tebaasından Münevver Hanım bin Hacı Mehdi ile 1325 (1909) senesinde evlendikleri ortaya çıkmıştır. İranlı Hacı Abbas Efendi evrakları arasında ilave olarak akidnamesini de sunmuştur. Aslında aynı tezkire suretinde Osmanlı kadınlarıyla izdivaç eden İranlıların ve nikâh akdine cüret eden kişilerin hangi tabiiyette bulunursa bulunsunlar sürgün edilecekleri belirtilmektedir. Ancak Hacı Abbas ile Münevver Hanım'ın evlilikleri üzerinden on bir yıl geçmiş ve biri dokuz diğeri altı yaşında iki çocukları bulunmaktadır. Ayrıca nikâhı kıyan imam vefat etmiş şahitler ise bilinmemektedir. Bu sebeplerden dolayı haklarında ne yapılması gerektiği sorulmaktadır.⁷⁰ Konuyla ilgili Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret makamına yazılan tezkirede ise aslında Hacı Abbas ve onun durumundakilerin İranlı erkekler ile evliliği yasaklayan nizamname gereğince tard edilmesi gerektiği fakat mevcut durumdan dolayı bu kararın verilmesinde tereddüt edildiği ve bu meseledeki kararın sadaret makamınca verilmesi istenmiştir.⁷¹ Sonunda Sadaret-i üzma Mektubî Kalemi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen ve tebyiz tarihi 7 Temmuz 1920 olan tezkirede Hacı Abbas'ın cezalandırılması ile ailesinin sefaletе düşüp perişan olmasının uygun görülmediğinin kendisine bildirilmesine Meclis-i Mahsûs-ı Vükelaca tezkire kılındığı belirtilmiştir.⁷² Diğer evlilik hadiselerindeki kararların aksine bu karar ilginç ve istisnadır.

Ağustos 1920 de İranlı erkeklerle evlilik yasağının devam etmesi için bazı tedbirler alınması Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Buna göre nüfus kanunu gereğince Müslüman halk arasında gerçekleşen evliliklerde imam ve İhtiyar heyetlerince verilen ilm-u haberlere

⁶⁹ İran'daki Osmanlı maslahatgüzarı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Kanun-ı evvel 1337 (1921) tarihli tahrirat. **BOA, HR.İD. Dosya no:142 Gömlek no:44 lef.1.**

⁷⁰ Polis Müdüriyet-i Umumiyyesi tarafından 15 Mayıs 1336 (1920) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiş olan tezkire sureti. **BOA, BEO. Dosya no:4641 Gömlek no:348022 lef.3.**

⁷¹ Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret makamına gönderilen 26 Haziran 1336 (1920) tarihli tezkire. **BOA, BEO. Dosya no:4641 Gömlek no:348022 lef.2.**

⁷² Sadaret makamı tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 7 Temmuz 1336 (1920) tarihli yazı. **BOA, BEO. Dosya no:4641 Gömlek no:348022 lef.1.**

dayanarak “Muhakem-i Şer’iyye”den çıkan izinnamelelere uygun olarak imam tarafından nikâh akdi gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple ilm-u haberlerin düzenlenip verilmesi esnasında erkeğin nüfus tezkiresi veya uyruğu hakkındaki evrakların tetkik edilmesi, İranlı olmadığı teyit edilinceye kadar ilm-u haberin ve tabii izinnamenin verilmemesi istenmektedir. Bu hususlarda ilm-u haber konusunda İstanbul vilayeti aracılığıyla imam ve İhtiyar heyetlerinin, izinname konusunda ise Meşihat makamının bilgilendirilmesi istenmiştir.⁷³

Mütareke yıllarında gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz tek evlilik ise 1922 senesinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihte Hariciye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen tezkirede Tophane’de Boğazkesen caddesinde tütüncülükle geçinen İranlı Esedullah bin Ali kulu adındaki kişinin Üsküdar’da ikamet eden Hayriye Hanım ile 10 Kanun-evvel 1337 (1921) de evlendiğinin tespit edildiği yazılmıştır. Ayrıca nikâhın Tophane’de Ekmekçibaşı Mahallesi’nin imamı Ali Rıza Efendi tarafından kıyıldığıının anlaşıldığı ve İranlılar ile evliliği yasaklayan kararlara göre gereğinin yapılması istenmiştir.⁷⁴

1922 senesinde ortaya çıkan bir başka evlilik ise Kasımpaşa’da oturan İranlı Mehmed Naki bin Nasrullah ile Beyoğlu’nda yaşayan Emine bin Derviş Hasan arasındadır. Bu evliliğin olup olmadığı şaibeli olsa da belgelerde geçtiği için dikkate aldık. Naki bin Nasrullah, İran Teba’asından olduğunu tasdik etmek istediğinde 13 sene evvel İstanbul’a geldiğini ve bir sene sonra Osmanlı vatandaşı Emine Hanım ile izdivaç ettiğini bildirmiştir.⁷⁵ Ancak Emine Hanım’ın Beyoğlu Nüfus Müdürlüğü’ndeki kayıtlara göre on altı sene önce başka biriyle evlenmiş gözükmekte olduğu ve dolayısıyla Naki bin Nasrullah ile izdivacına dair bir kayıt olmadığı belirtilmektedir.⁷⁶ Hariciye Nezareti’nden Dâhiliye Nezareti’ne giden tezkirede de eğer Naki bin Nasrullah’ın İranlı olduğu ve Emine Hanım ile evli olduğu tespit edilirse gerekenin yapılması istenmiştir.⁷⁷

⁷³ Hariciye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 15 Kanun-ı sani 1336 (1920) tarihli tezkire. **BOA, DH.İ.U.M. Dosya no:19.23 Gömlek no:5.77 lef.2.**

⁷⁴ Hariciye Nezareti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 26 Teşrin-i evvel? 1338 (1922) tarihli tezkire. **BOA, DH.SN.THR. Dosya no:89 Gömlek no:42 lef.1.**

⁷⁵ İstanbul vilayetine gönderilen 8 Ağustos 1338 (1922) tarihli yazı. **BOA, DH.SN.THR. Dosya no:89 Gömlek no:32 lef.2.**

⁷⁶ İstanbul Valiliği tarafından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 7 Ağustos 1338 (1922) tarihli tezkire. **BOA, DH.SN.THR. Dosya no:89 Gömlek no:32 lef.3.**

⁷⁷ Hariciye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 2 Ağustos 1338 (1922) tarihli tezkire. **BOA, DH.SN.THR. Dosya no:89 Gömlek no:32 lef.1.**

Osmanlı Devleti Müslüman kadınların İranlılar ile evlenmelerini kanun dışı kabul ederken tıpkı Gayrimüslimlerle evlilik konusunda olduğu gibi Osmanlı vatandaşı Müslüman erkeklerin İranlı Müslim ve Gayrimüslim kadınlarla evliliklerini meşru kabul etmiştir. Örneğin 1921 yılına ait bir belgede İranlı Muhittin Bey'in kızı Afet ile evli olduğu mahalle imamı ve muhtarı tarafından tasdik edilen Mehmet isimli kişi ilk çocuğuna nüfus tezkiresi istemektedir.⁷⁸

Özetle ifade edersek Osmanlı Devleti kendi tebaasından Müslüman bir erkeğin İran veya başka bir devlet vatandaşı olan bir kadın ile evlenmesi durumunda kadını Osmanlı vatandaşlığına kabul edip nüfus tezkiresi vermektedir. Ancak kendi tebaasından bilhassa Müslüman bir kadın İranlı biriyle evlenirse kadını vatandaşlıktan çıkarmayıp varsa çocuklarına da vatandaşlığa kabul etmekle birlikte İranlı eşini ülkeden tard edip bu evliliği sonlandırmaya çalışmaktadır. Burada devletin, hem kendi dini mezhebi olan Sünniliğin menfaatlerini hem de İran'a karşı kendi siyasi çıkarlarını öncelediği bu yüzden de kadına ceza vermeyip çocuğunu da devlete hizmet edecek statüye getirme çabasında olduğu görülmektedir. Öte yandan Müslüman Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlilikleri meselesi Cumhuriyet dönemine de intikal etmiştir. Örneğin 1924 yılında bu konu hakkında iki hükümet arasında İran sefiri İshak Han aracılığıyla müzakerelerin yapılacağı basın üzerinden duyurulmuştur. Habere göre İranlılarla evlenen kadınların Türk tabiiyetlerini korumaları ve evlatlarının "*Türk tabiiyetinde bulunmaları hakkında öteden beri tatbik edilmekte olan usul bundan evvel İran hükümeti tarafından protesto edilmiş ise de*" bu konu halen çözülememiştir.⁷⁹ 1925 yılına gelindiğinde İranlılarla evliliği yasaklayan 1290 (1874) yılına ait nizamnamenin yürürlükten kaldırılması için kanun tasarısı hazırlanmıştır. Ardından 26 Nisan 1926'da çıkarılan 824 sayılı kanunla Türk kadınlarının İranlılarla evlilik yasağı sona ermiştir.⁸⁰

4. Mütareke Döneminde Müslüman Kadınların Javalı Araplar İle Evlilikleri

Java Endonezya'nın yüzölçümü açısından dördüncü büyük adasıdır. Günümüzde devlet Merkezi Jakarta'dır. Ada ahalesinin yüzde doksandan fazlası Sünni Müslüman olup Şafi mezhebine bağlıdır. Java'da İslamiyet bilhassa XV. asrın ilk yıllarında Çin, Gucerat, Malezya, Sumatra ve Basra Körfezi kıyılarından gelen tüccarlarla yayılmıştır. 1511'de Portekizliler

⁷⁸ Kimden kime gittiği belli olmayan 15 Mart 1337 (1921) tarihli yazı. BOA, DH.SN.THR. Dosya no:87 Gömlek no:93 lef.1.

⁷⁹ "İran Sefiri", *Vatan*, nr.137, 15 Ağustos 1924, s.2.

⁸⁰ *Yurt, a.g.e.*, s.77.

adaya ayak basmış ve kısmi olarak sömürgeleştirmişlerdir. Akabinde 1595'te Hollandalılar gelmişlerdir. Hollandalılar 350 yıl sürecek olan çok sert bir sömürü düzeni kurmuşlardır.⁸¹ Osmanlı Devleti ve Endonezya arasındaki ilk ilişkiler ise XVI. asırda kurulmaya başlamıştır.⁸² İlk ilişkiler siyasi niteliktedir ancak Osmanlı Devleti bu siyasi ilişkilerde başarılı olamamıştır. Bu sebeple sonraki süreçte iki taraf da siyasi ilişkiler kurma noktasında “çekimser” kalmışlardır. Osmanlı- Endonezya arasındaki irtibatlar yalnızca “ekonomik ve entelektüel” boyutta kalmıştır. XVII. ve XVIII. asırlarda da iki taraf arasındaki ilişkiler “karşılıklı ticaretle” ilerlemiştir.⁸³ XIX. asra gelindiğinde Hollanda'nın Endonezya üzerindeki hâkimiyeti artmıştır. Hollandalılar bilhassa Java'nın pek çok şehrinde kolonileşmiş ayrıca toplu bir şekilde göç etmişlerdir. Buna karşılık yerel direnişler baş göstermiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti 1883 yılında Singapur'da ve daha sonra Batavya'da şebbenderlik açmıştır. Bu şebbenderlikler Hollanda kolonisini endişeye düşürmüştür. II. Abdülhamit Dönemi'nde Batavya'daki Osmanlı Konsolosu Javalı öğrencileri Osmanlı okullarında eğitim görmeleri için İstanbul'a yollamıştır. Hollandalılar ise İstanbul'daki Hollanda konsoloslugu ile iletişim kurarak bu öğrencilerin takip edilmesini talep etmişlerdir.⁸⁴

Müslüman Osmanlı Kadınlarının Javalı Araplar ile yapmış oldukları evliliklerden Mütareke Dönemi içerisinde esas olarak Batavya Baş-şebbenderi'nin Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu 17 Nisan 1920 tarihli tahriratının suretinde bahsedilmiştir. Buna göre bu tarihten yirmi sene evvel Batavya Baş-şebbenderi Kamil Bey zamanında İstanbul'a aşiret mekteplerinde okumak için giden Javalı Arapların bazıları mezun olduktan sonra Osmanlı kadınlarıyla evlenerek memleketlerine dönmüşlerdir. Bu Baş-şebbender Kamil Bey'in kızı da bir Javalı Arap ile yedi sekiz sene önce evlenmiş ve iki çocuğu bulunmasına rağmen eşi tarafından iki yüz lira karşılığında başka bir Arap'a satılmıştır. Bu kadının şebbenderliğe gönderdiği şikâyetler Lahey sefaretı vasıtasıyla Hariciye Nezareti'ne takdim edilmiştir. Ayrıca o an için halen Java'da evli olan ve felaketler, musibetler içinde yaşayan iki Türk kızı bulunmaktadır. Tahriratın devamında, ailesinin tüm üyeleri Türk düşmanı olan ve savaş sırasında Kızılay gibi pek çok hayır kurumuna alenen hıyanetler eden bir ailenin mensubunun, Beşiktaş mekteplerinde Fransızca öğretmenliği yapan kardeşi gibi İstanbul'a giderek bir Türk kızıyla evlenmek maksadında

⁸¹ Sırrı Erinç, “Cava”, *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s.170-171.

⁸² Bu ilişkiler hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Muhammad Abdullah Azzam, *Endozezya Basımında Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s.64-66.

⁸³ Azzam, a.g.e., s.67-68.

⁸⁴ Azzam, a.g.e., s.109-111.

olduğunun duyulduğu anlatılmaktadır. Baş-şehbender bu tür nikâhların yasaklanmasını “insanîyet ve Türklük namına niyaz ve istirham” etmiştir.⁸⁵

Bu tahrirattan 14 Haziran 1920 tarihinde Dâhiliye Nazırı vekili tarafından Sadaret makamına gayet mühim ibaresiyle yazılan tezkirede bahsedilmektedir. Bu belgede Java’da doğan bazı Arapların I. Dünya Savaşı sebebiyle dul ve yetim kalmış olan Müslüman Osmanlı kadınlarını kandırarak görünürde nikâh ile gerçekte ise cariye ve esir olarak Java’ya götürdüklerinin bu sebeple tedbir alınması gerektiğinin Batavya Baş-şehbenderliğinden Hariciye Nezareti’ne oradan da kendilerine bildirildiği anlatılmaktadır.⁸⁶ Konuyla ilgili olarak Sadaret-i üzma Mektûbi kaleminden Adliye, Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerine 22 Haziran 1920 tarihinde bir tezkire gönderilmiştir. Bu tezkirede Dâhiliye Nezareti’nin bildirdiği, izinsiz olarak Osmanlı kadınları ile Javalıların evlenmelerinin yasaklanması talebinin Meclis-i Vükelaca mütalaa edildiği ve uygun görüldüğü belirtilmiştir.⁸⁷ Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti Javalı Araplar ile Müslüman Osmanlı kadınlarının evliliğini “İslam Hukuku” kaidelerini gerekçe göstererek yasaklamamıştır. Bu yasağın tek sebebi Javalı Arapların evlendikleri kadınları cariye ve esir gibi kullanmalarıdır. Elbette ki bu durum gayr-i ahlaki görülmüş ve engellenebilmesi için tedbir alınması kararlaştırılmıştır. Ancak bu tedbirlerin nasıl neticelendiğine dair bir belgeye henüz ulaşamadık.

Sonuç

Osmanlı Devleti, Mütareke Dönemi boyunca kendi tebaasından ve yabancı devlet tebaasından olan Gayrimüslimler ile Müslüman kadınların evlenmelerini engellemeye çalışmıştır. Ancak bu dönemde kadınların toplumsal hayatta daha fazla yer alması ve işgal altında bulunan şehirlerde pek çok idari görevde Gayrimüslimlerin bulunması toplumsal hayatta Gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki ilişkileri arttırmıştır. Arşivde karşılaştığımız örneklerden yola çıkarak özellikle eğitim seviyesi yüksek ve maddi durumu iyi olan Müslüman ailelere mensup bazı Müslüman kadınların Türkiye’ye gelmiş olan Avrupalı Gayrimüslimler ile genellikle yurt dışında nikâhlanarak evlenmiş olduklarını görmekteyiz. Fakat belgelerdeki en büyük eksiklik bu nikâhların ve evliliklerin nasıl gerçekleştiğinin anlatılmamasıdır. (Bu noktada Sabık Tophane Müşiri Zeki Paşa’nın kızı Saadet Hanım’ın evliliği istisnai olarak olabildiğince detaylı

⁸⁵ Batavya Baş-şehbenderliğinin Dahiliye Nezaretine göndermiş olduğu 17 Nisan 1336 (1920) tarihli tahriratın sureti. **BOA, BEO. Dosya no:4638 Gömlek no:347798 lef.2.**

⁸⁶ Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret makamına gönderilen 14 Haziran 1336 (1920) tarihli tezkire. **BOA, BEO. Dosya no:4638 Gömlek no:347798 lef.3.**

⁸⁷ Sadaret makamından Adliye, Dahiliye ve Hariciye Nezaretlerine gönderilen 22 Haziran 1336 (1920) tarihli yazı. **BOA, BEO. Dosya no:4638 Gömlek no:347798 lef.1.**

anlatılmıştır.) Ayrıca evliliklerin neden yurt dışında olduğu hakkında kesin bir bilgi söyleyemsek de bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Osmanlı Devleti'nde yalnızca dini nikâh yapılabilmesi ve yüzyıllardır Gayrimüslim bir erkek ile Müslüman bir kadının nikâhlanamaması kaidelerinden dolayı yurt dışı bir çözüm olarak görülmüş olabilir. İsviçre gibi bazı ülkelerde medeni nikâhın bulunması bu durumu tetiklemiş olmalıdır. İlâveten evlendikten sonra Avrupa'da yaşamaya başlamaları da sebep gösterilebilir. Ancak Osmanlı Devleti nerede gerçekleşirse gerçekleşsin Müslüman kadınların bu evliliklerini yok saymaya ve onları eşlerinden ayırmaya çalışmıştır. Oysaki Gayrimüslim kadınlar yabancı devlet vatandaşı ile evlendiği zaman devlet onları vatandaşlıktan çıkarmış fakat evliliklerini engelleme girişiminde bulunmamıştır. Tabii burada din faktörü önemlidir. Özetle Osmanlı Devleti Gayrimüslim bir erkek ile Müslüman bir kadının evlenmesine yalnızca erkeğin ihtida etmesi şartıyla izin vermektedir. Bu noktada Beyaz Ruslardan ihtida ederek Müslüman Osmanlı kadınlarıyla evlenenler olduğuna dair bazı bilgilere rastlamaktayız. Ancak bu evliliklerin anlatıldığı herhangi bir arşiv belgesine ulaşamamış olmamız ciddi bir eksikliklerdir. Öte yandan Yunan işgali altındaki Biga'da din değiştirerek Yunan askerleri ile evlenmeye çalışan Müslüman kızların bulunması da çok ilginçtir. Bu konuyla ilgili olarak tek bir belgeyle karşılaşmış olmamıza rağmen şayet Yunan arşivlerinde de inceleme yapılırsa daha fazla bilgi bulunabileceği kanaatindeyiz. İlâveten Osmanlı Arşivi'nde de Mütareke Dönemi'ne dair tüm kayıtlar incelenebildiği takdirde bu konuyla alakalı başka belgelerin de bulunması ihtimal dâhilindedir.

Mütareke Dönemi'nde Müslüman Osmanlı kadınlarının Gayrimüslimlerle yaptıkları evliliklerde dikkat çekici bir diğer husus ise bu Gayrimüslimlerin Osmanlı tebaası olmayan kişiler olmasıdır. Ancak Mütareke öncesi dönemlerde yerli Gayrimüslimlerle evlilik teşebbüslerinde bulunan Müslüman kadınların mevcut olduğu göz önüne alındığında –her ne kadar Mütareke Dönemi için arşiv belgesine ulaşamamış olsak da- bu tip evliliklerin olmuş olabileceğini düşündürmektedir.

İranlı erkekler ile evlilik konusunda ise mezhep farklılığı sebebiyle yasak getirilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin imamları bu tür nikâhları kıymışlardır. Bu noktada belgelerde imamların neden ve nasıl bu evliliklere müsaade ettikleri açıklığa kavuşmamaktadır. Bu nikâhlar İranlı erkeklerin herhangi bir sebepten dolayı İran tabiiyetlerini ispatlama girişimleri esnasında ortaya çıkmıştır. Tabiiyetlerini kanıtlamaya çalışırken bizzat kendileri tarafından Osmanlı kadınlarıyla evli olduklarını beyan etmiş olmaları ilginçtir. Çünkü böyle bir izdivaç ortaya çıktığında “tard” edilmeleri gereklidir. Belgeleri incelediğimizde İran'a geri dönmek niyetiyle

evliliklerini ifşa ettiklerini söyleyemeyiz. (Zaten unutmayalım ki İranlı erkekler evlendikten sonra Osmanlı topraklarında yaşamaya devam etmişler, İran'a yerleşmemişlerdir.) İranlı erkeklerin neden evliliklerini açıklama çabası içinde oldukları soru işareti olarak kalmıştır.

Osmanlı Devleti Batavya'daki Javalı Araplar ile Müslüman kadınların evlenmelerine ise "dini" ve "hukuki" açıdan değil kadınların kandırılarak "cariye" ve "esir" haline getirilmelerinden dolayı karşı çıkmıştır. Ancak bu vaziyet fark edilene kadar bu evliliklerin yasak olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Batavya Baş-şehbenderi Kamil Bey'in kızının da Mütareke Dönemi öncesinde bir Javalı Arap ile evlenmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca Java Müslümanlarının Sünni Müslüman olmaları da devlet tarafından evliliklere dini açıdan –mezhepsel temelde- bir karşıtlık gösterilmediğini teyit etmektedir.

Genel olarak bakıldığında Mütareke Dönemi ve öncesinde Müslüman Osmanlı Kadınlarının Gayrimüslimlerle ve İranlılarla evlilikleri/evlilik teşebbüsleri ancak Cumhuriyet Dönemi'ne geçildiğinde 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü akabinde yapılan düzenlemelerle meşru hale gelmiştir. Osmanlı Devleti bu tür evliliklerin daima karşısında durmuşken Türkiye Cumhuriyeti bu tür evliliklerin yasal hale gelmesini sağlayacak düzenlemeleri yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında Müslüman Osmanlı Kadınlarının Gayrimüslimler ve İranlılarla evlilik çabaları Cumhuriyet Dönemi'nde kanun nezdinde meşruiyete kavuşmuştur. Bu tür evliliklerin meydana getirdiği/getirebileceği toplumsal sorunlar ise bu çalışma kapsamında net olarak açıklanamamıştır. Ancak 1800'lü yılların sonlarında Zehra ve Havva isimli Müslüman kadınların evli olmalarına rağmen birinin kendi isteğiyle diğerinin zorla bir gayrimüslimle evlenme teşebbüslerinin devlet tarafından ahaliden gizlenmeye çalışması toplumun bu meseleye olumlu bakmadığını düşündürmektedir. Ayrıca II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki, "Beşiktaş hadisesi" dikkate alındığında evlenmek isteyen Müslüman kadın ile Gayrimüslimin linç edilmeye çalışılması toplumun en azından bir kesiminin bu tür evliliklere asla müsamaha göstermediği kanaatini güçlendirmektedir. Benzer şekilde Mütareke Dönemiyle ilgili olarak aktardığımız evlilik vakaları dikkate alındığında da Müslüman ailelerin Müslüman kadınların Gayrimüslimlerle evliliklerine genel olarak karşı çıktıkları görülmektedir. İranlılarla evlilik noktasında ise ailelerin tutumlarına dair yorum yapılabilecek bilgiye sahip değiliz. Zira bu evliliklere yönelik Müslüman Osmanlı kadınlarının ailelerin tutumu hakkında bilgi veren herhangi bir belgeye ulaşılamadı.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, Yer nr:30.10 Fon Kodu: 45.286.8. s.1.

BCA, Yer nr:30.10 Fon Kodu: 45.286.8. s.2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BEO: Bâbîâli Evrak Odası Dahiliye Gelen-Giden Evrak (BEO)

DH.EUM.AYŞ: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş (DH.EUM.AYŞ)

DH.EUM.2.ŞB: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 2.Şube Müdüriyeti (DH.EUM.2.ŞB)

DH.İ.UM: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Belgeleri (DH.İ.UM)

DH.MKT: Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

DH.SN.THR: Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemi (DH.SN.THR)

HR.HMŞ.İŞO: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)

HR.İD: Hariciye Nezareti İdari Kısım (HR.İD)

HR.SYS: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS)

YB.021: Yabancı Arşivler Makedonya Arşivi (YB.021)

ZB: Zabtiye Nezareti (ZB)

(Kullanılan belgelerin numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Kitaplar

Kerimoğlu, Hasan Taner, **İttihat ve Terakki ve Rumlar 1908-1914**, I. Baskı, İstanbul, Libra Yay., 2009.

Kuneralp, Zeki, **Sadece Diplomat**, 1. Baskı, İstanbul, İSİS Yay., 1999.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, 5. Baskı, İstanbul, Remzi Yay., 2001.

Makaleler

Aydın, Mehmet Akif, "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi", **DİA**, C.18, İstanbul, 1998, s.314-318.

Aydın, Mehmet Akif, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", **DİA**, C.28, Ankara, 2003, s.231-235.

- Çalışkan, Vedat, İbrahimov, Aydın, “Çanakkale’nin Turizm Potansiyeline Eklenen Yeni Bir Unsur Gelibolu’da Beyaz Ruslar”, **Çanakkale II Ekonomi ve Sosyo-Kültürü**, İstanbul, 2006, s.425-434.
- Gülsoy, Ufuk, “Islahat Fermanı”, **DİA**, C.19, İstanbul, 1999, s.185-190.
- Erinç, Sırrı, “Cava”, **DİA**, C.7, İstanbul, 1993, s.170-171.
- Özkorkut Ünal, Nevin, “2014 Tarihli Meryem Yahya İbrahim İshak Davası’ndan Hareketle İslam Hukunda Bir Evlenme Engeli Olarak ‘Din Farkı’ ve Osmanlı Uygulamasına Yansımaları”, **OTAM**, S.37, Bahar 2015, s.289-306.
- Sarısan, Sadık, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İranlılarla Evlenme Meselesinden Kaynaklanan Problemler”, **Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimler ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri**, C.4, Ankara, 2016, s.205-217.
- Serbestoğlu, İbrahim, “Öteki Perspektifiyle Osmanlı Kadının İranlılarla Evlenme Yasağı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalara Dergisi**, S.20, C.5, Kış 2012, s.213-220.
- Topçuoğlu, Ali Aslan, “Modern Hukuk Ve İslam’da Vatandaşlık Kavramının Hukukî Temeli”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.3, C.16, Ankara, 2012, s.185-215.

Sürelî Yayınlar

Vatan

Tanin

Tezler

- Azzam, Muhammed Abdullah, **Endonezya Basınında Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Yurt, Vedat, **Osmanlı Devleti’nde 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Evliliğe Tahdit Tedbirleri: İranlılarla Evlilik Yasağı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.